

„Életet az énekbe!”
Bárdos Lajos munkássága

„Életet az énekbe!”

Bárdos Lajos munkássága

Impresszum

„Életet az énekbe!” Bárdos Lajos munkássága

Szerkesztő:
Fehér Anikó

Olvasószerkesztő:
Bognár-Borbély Réka

© Magyar Művészeti Akadémia
Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2021
© Szerkesztő, 2021
© Szerzők, 2021

ISBN 978-615-6192-14-1
<https://doi.org/10.56235/EletEnek.2021>

MMA MMKI
1121 Budapest,
Budakeszi út 38.

A kiadásért felel Kocsis Miklós, az MMA MMKI igazgatója.

Tartalomjegyzék

Előszó	7
Brückner Huba: A népdaltól a daloló népig – Bárdos Lajos életéről röviden	9
B. Horváth Andrea: „Az ének szebbé teszi az életet, az éneklők másokét is”	23
Kollár Éva: Bárdos Lajos arca négy művének betanítása tükrében – Bárdos Lajos a Budapesti Monteverdi Kórus próbáján.....	35
Fehér Anikó: A klasszikus zenétől a népzeneig – A népzene értelmezése Bárdos Lajos zenei írásaiban	63
Sapszon Ferenc: „Arra rendeltelek, hogy gyümölcsöt hozzatok: maradandó gyümölcsöt” (Jn 15,16).....	75

Előszó

Bárdos Lajos, a XX. század jelentős zeneszerzője, a zeneelmélet, a zenetudomány meghatározó személyisége születésének 120. évfordulójára 2019-ben emlékeztünk.

Bárdos nemcsak számos zenei szakterületnek kiváló mestere, de szívvel-lélekkel dolgozó, másokat magával ragadó, karizmatikus tanár is volt. Kotta- és könyvkiadót szervezett, és felkarolta a korában igen veszélyesnek számító egyházi zene kérdését is. Minden előadása gyakorlati haszonnal bírt, szellemes, okos mondásai nemzedékről nemzedékre terjednek. Csak egy közülük: „Győzött a népdal: az iskolában tiltott gyümölcsből kötelező tananyaggá lett. De amire nem számítottunk: éppen ebben van bizonyos hátrány is. Lecke lett a népdal. És amit muszáj, az iránt ugye nem nagyon lelkesedünk. A mai énektanítónak valóságos bűvésznek kell lennie: tanítsa azt, amit muszáj úgy, mintha még most is tilos lenne! Varázsolja a népdaléneklést lecke helyett lelkesítő, embert formáló, életre szóló élménnyé!”

Bárdos pedagógiai írásai mind az életszerűségről, a zene hasznosságáról szólnak, annak szépsége mellett. Főiskolai jegyzetének címe: *Életet az énekbe*. Több előadásunkban is hallhatnak arról az erőről, amely Bárdostól tanítványaira szállt: „A művészet nem szorítható sablonokba... Az a fontos, hogy akár így, akár úgy, de lélegzésre bírva a tetszhalott kottaképet, életre keltette a dallamot.”

A Bárdos Lajos emlékére megrendezett konferenciánkon, amelynek elhangzott előadásait találja itt az olvasó, megpróbáltuk megidézni azt a szellemiséget, amely ezt a sokoldalú, számos területen hatalmasat alkotó művészt jellemezte. Szerencsénkre még köztünk van jó néhány Bárdos-tanítvány. Félő azonban, hogy ők az utolsó szemtanúk, és lassanként ez a tanári stílus, ez a módszertan eltűnik. Bárdos Lajos zenét magyarázó, féltő szeretete, megalapozott, több oldalról is alátámasztott okfejtései még mindig nincsenek maradéktalanul a tanárok és a diákok előtt. Nem csak a zeneoktatásban, de más területeken is tanulhatunk tőle.

Fehér Anikó

Brückner Huba A népdaltól a daloló népig¹

Bárdos Lajos életéről röviden

Megtisztelő volt számomra, hogy a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet Bárdos Lajos születésének százhusz éves jubileuma alkalmából szervezett konferenciáján röviden bemutathattam az ünnepelt életét, életművét. Feladatomban nem volt könnyű, hiszen Bárdos élete és életműve annyira gazdag és teljes, hogy azt röviden összefoglalni kihívó feladat.

Egyenes úton címmel 2017-ben jelent meg a Bárdos Lajos Társaság gondozásában a zeneszerző, zeneakadémiai tanár, zenetudós életét bemutató könyvem, amely alapján foglalom most is össze életét, munkásságát.

Szerencsésnek tartom magamat, mert Bárdos legfiatalabb lányát, Ágotát vehetem feleségül, és mert 1972-ben semmilyen önálló lakásmegoldásra sem volt kilátásunk, ezért apósom magához fogadott bennünket is Mártírok útjai – ma Margit körúti – lakásába, ahol már másik lánya, Beáta is élt férjével és három gyermekével. Mi a 6 m² területű „cselédszobában” rendezkedtünk be, és közel két évig éltünk együtt Bárdos Lajossal. Nagylelkűségének egyik példája volt, hogy lakását velünk is megosztotta, és a lehető legnagyobb harmóniában élhettünk vele együtt. Hihetetlenül tisztelte önállóságunkat, nem szólt bele életünkbe. Mindig hálásan vette, ha együtt mentünk rövid kirándulásokra vagy kulturális eseményekre. Néha közösen néztünk a televízióban sporteseményeket vagy az emlékezetes Delta tudományos híradó adásait egy-egy üveg bor kíséretében.

Többször valamilyen matematikai feladvány megoldására biztatott vagy új műszaki fejlesztésről, például az elektronikus digitális számítógépekről érdeklődött. Minden érdekelte, mindenről tudott. Irodalmi érdeklődése és tudása a szakembereket is elbűvölte, gazdag könyvtárában a kortárs költők szinte minden kötete megtalálható volt. Az együttlakás éveitől és után is volt alkalmam Bárdos Lajos aktív életét, mindenkin segíteni akaró szándékát, az általa vezetett OMCE-ben (Országos Magyar Cecília Egyesület) végzett munkája alapján hihetetlen szervezőképességét és bármilyen munkát (levelezés, napi több tíz postai küldemény kezelése stb.) jókedvvel végző teherbírását megismerni. A róla szóló könyvet biztosan mások is megírhették volna, szerencsésnek érzem magam, hogy e nagy munkát vállaltam.

Bárdos Lajos annyit dolgozott és alkotott, amelyre akár 4-5 ember is büszke lehetne. Mindezt nem tehette volna meg tehetsége, erős akarata, nagyon tudatos életszervezése és belső harmóniája nélkül.

¹ Forrás: BRÜCKNER Huba: *Egyenes úton – Bárdos Lajos élete*. Bp., Bárdos Lajos Társaság, 2017.

Bárdos Lajos élete

1899. október 1-én született Bárdos Lajos egy ötgyermekes család negyedik tagjaként. A születése napjának dátuma szimbolikus is, hiszen Jehudi Menuhin javaslatára ez a nap azóta a zene világnapja. Édesapja, idősebb Bárdos Lajos Selmezbányán tanult, és a hazai színesfém-értékelés vezető szakembere volt, később miniszteri tanácsos is lett. Édesanyja öt gyermekét (három lány, majd két fiú) nevelte. Bárdos öccse, Deák Bárdos György szintén zenetanár, zeneszerző, karvezető lett, a két testvér sokat dolgozott együtt.

Bárdos Lajos nagyon félték gyermek volt, ha a családhoz vendégek jöttek, szeretett elbújni a földig érő terítővel letakart asztal alá. Volt, hogy édesapja sétatálcájának fogantyújával húzta ki fiát a terítő alól. Ez a félték kisfiú önképzésének, akarátának és a cserkészetnek köszönhetően az idők folyamán teljesen megváltozott, ha kellett, szívesen állt ki akár több ezer fős kórusok elé is vezényelni.

Édesanyja – aki maga is zongorázott – szorgalmazta zenei tanulmányait. Kezdetben hegedülni, majd brácsázni tanult, nem túl nagy lelkesedéssel. Szívesebben játszott volna társaival a grundon. Az első igazi zenei élményt egy vonósnégyesben szerezte. Tanára ugyanis meghívta, hogy a váratlanul megbetegedett brácsást helyettesítse. Ez az alkalom a zene új világát nyitotta meg számára, később alig várta, hogy a kvartett tagja lehessen.

Az első iskolai évben minden tárgyból a legjobb eredményt érte el (az akkor az 1-es jegy volt), kivéve az éneket. Kvintváltó hallása miatt sokszor társaitól egy kvinttel eltérő hangon énekelt. (Később abszolút zenei hallásra képezte magát.) Bár tizenhárom éves korában már írt kis műveket, például az „Anya gyász vagy sakk-matt induló”-t, amelyet akkor adott elő, ha a szüleivel játszott sakkban ő volt a győztes (édesanyja gyászolhatta a vereséget), ekkor még nem gondolt a zenei pályára.

Amikor 14 éves korában teljesült régi vágya, hogy kiscserkész lehessen, életének új szakasza kezdődött. Mint cserkész igen aktív életet élt, nagyon sok kiránduláson, táborozáson vett részt, egyre magasabb vezetői posztokat ért el. Sokat sportolt, kérekpározott, úszott – a víz alatti úzás bajnoka lett –, sielt. Egyszer egy váratlan erdőtüz megállítását vezette, amelyre egész csapata nagyon büszke volt.

A Verbőczy Gimnázium (mai Petőfi Sándor Gimnázium) elvégzése után 1917-ben katona lett. Gyakorlatozás során egy visszacsúszó ágyú kereke átment a lábán. A sérült újonc kórházba került, így nem jutott ki Doberdóba, ahol katonatársai mind meghaltak. Ezt az életmentő sérülést Isten ajándékának tekintette.

Katonasága idején ismerkedett meg a népdalokkal. A sok gyenge műdal között felüdülést jelentett, ha szép népdalokat is énekeltek a masírozó katonák. Már ekkor felismerte az igazit, az értékeset, és a népdalok szeretetének rabja lett.

Mivel a hadseregnek jól képzett tűzértisztekre volt szüksége, aki a Műszaki Egyetemre jelentkezett, idő előtt leszerelhetett. Bárdos is így tett, annál is inkább, mert mérnök édesapja példája is motiválta. De fél év után rádöbrent, hogy inkább a zenei pálya vonzza. Felvételizett a Zeneművészeti Főiskolára brácsaszakra, de kiderült, hogy nem indul ilyen szak.

Ezért egy évig tovább képezte magát, és a következő évben zeneszerzésszakra jelentkezett. 1920-ban felvételt nyert, és az első évben Siklós Albert volt a vezető professzora, akinek élete végéig hálás volt a tanultakért.

1921-től Kodály Zoltán ismét taníthatott a Zeneakadémián. Ő a Tanácsköztársaság alatt a zenei direktórium tagja volt Bartók és Dohnányi társaságában, és ezért a szerepéért egy időre eltiltották az oktatástól. Bárdos évfolyamát két részre bontották, 13 fő folytathatta tanulmányait a második évtől kezdve Kodálynál. Ennek a híres osztálynak volt tagja többek között Ádám Jenő, Doráti Antal, Kerényi György, Kertész Gyula, Seiber Mátyás, Szelényi István és Szigeti Mihály.

Bárdos élete nagy adományának tekintette, hogy Kodály tanítványa lehetett, akinek szükszavú, de mindig lényegre törő oktatási módszereit később saját maga számára is példának tekintette. Kodály tapintatos, biztató tanáregyéniség volt, ha valakinek a munkája igazán nem nyerte el tetszését, például csak ennyit mondott: „Maga ezt biztosan jobban is meg tudja csinálni.”

A Kodály által tanított tárgy négyéves anyaga egy kis vékony füzetben is elfért Bárdos jegyzetelésében, de e füzet minden lapja aranyat ért gazdag tartalmaért.

A zeneakadémiai évek alatt is Bárdos aktív cserkészvezetői életet élt, az 1921-es nyári bakonybéli táborozás alkalmával írta a *Tábortűznél (Szellő zúg távol)* című cserkészdalt Márkus Miklós szövegére, amellyel zeneszerzői munkássága és tehetsége egyszerre ismertté vált a cserkészek közösségében, és rövid időn belül az egész hazai mozgalom zenei vezetője lett. Ez a mű világszerte ismertté lett, szövegét nagyon sok nyelvre lefordították, többek között japánra és héberre is.

Kodály zeneszerzőosztályának végzős hallgatói vizsgakoncerteken – két ilyen koncert volt – mutatták be műveiket. A kritikusok nagyon elítélően írtak az új művekről, támadásuk valójában nem a tehetséges végzős hallgatóknak, sokkal inkább Kodálynak szólt, akit abban az időben Bartóknál sokkal modernebb hangvételű alkotónak tartottak. Kodály hosszú cikkben védte meg növendékeit, közöttük Bárdost az egyik legtehetségesebb tanítványának tartotta. A Zeneakadémia elvégzésével befejeződött Bárdos életének első szakasza, a tanulóévek kora.

A kiteljesedés időszaka (1925–1945)

A Zeneakadémia elvégzése után Bárdos egy ideig moziban hegedült, a némafilmek alá játszott zenét. Ezt a favágó munkát csak egy-két napig bírta, majd kottamásolással is próbált pénzt keresni. A nyár végén szólt évfolyamtársa, Kertész Gyula, hogy a városmajori templom (akkor még csak a kistemplom állt) kórusa, a Cecília Kórus keres karnagyot. Bárdos nem érezte magát alkalmasnak erre a feladatra, de Kertész addig győzködte, míg elment egy próbára. És ugyancsak csoda történt, mint a kamarazenélésnél. Elvállalta a munkát, és a képzetlen, amatőr énekesekből álló együttesből lassan egyre szebben szóló, igényes, lelkes templomi kórus vált Bárdos keze alatt. Ezt az eredményt nagyon tudatos kórusnevelő munkával érte el. A Zeneakadémia könyvtárában és más forrásokból kutatott fel szép, jól énekelhető, klasszikus műveket. Például ő fedezte fel így a magyar kórusénekesek számára Josquin művészetét. De számos egyházi művet is komponált, ezeket a kórusnak azonnal be

is tanította. Ha valahol a mű nehezen énekelhető volt, azonnal változtatott rajta. A kórusral való ilyen szoros kapcsolata nagyban segítette egyre fontosabbá váló zeneszerzői tevékenységét. Ez is magyarázza, hogy miért olyan jól énekelhetők a Bárdos-művek, és miért szeretik annyira a kórusok Bárdos zenéjét.

Közben régi iskolája, a Verbőczy Gimnázium is meghívta Bárdost énektanárnak az alma materbe. Félretéve a csupa műdalt tartalmazó könyvet, népdalokra tanította diákjait, akik nagy örömmel énekeltek azokat. Amikor jött a tankerületi felügyelő, hogy ellenőrizze, mi folyik az órákon, Bárdost tanítványai megnyugtatták: „Ne féljen a tanár úr, mi azokat a műdalokat is elénekeljük, ha kell, de persze igazán a népdalokat szeretjük.”

Pedagógiai erényei már ekkor megnyilvánultak, diákjai rajongva szerették, kialakult a hármaskör harmónia a tanár, a tanítvány és a tantárgy között. A legtöbb iskolában az énekórákon fegyelmező tanárra is szükség volt, de nem így Bárdosnál, aki már a cserkészek körében megtanulta, hogyan kösse le hallgatói figyelmét, tegye érdekessé a közlendőket. A Verbőczy Gimnáziumban fiúkórust szervezett, a 174 tagú kórusnak több művet is írt.

A Cecília Kórusban végzett, immár városszerte ismert kórusvezetői munkájára felfigyelt Harmat Artúr is, aki a Zeneakadémia tanára is volt. 1928-ban egy hangverseny után együtt mentek egy darabig. Az elválásnál Harmat odaszólt az alig 29 éves fiatalembernek: „Lajos, ugye tudod, hétfőtől nálunk tanítasz a Zeneakadémián!” Így lett Bárdos a Zeneakadémia tanára, ahol több mint 40 évig tanított, az idők folyamán 14 tantárgyat oktatott. A legtöbb tárgy tananyagát is ő dolgozta ki. Erre mind a mai napig nincs több példa a Zeneakadémia történetében.

A cserkészethél egymás után jelentette meg az egy ideig általa (is) vezetett 7-es számú cserkészcsapat a különféle népdalgyűjteményeket. Ezen sorozat legfontosabb tagja az 1929-ben Kodály előszavával kiadott *101 magyar népdal* gyűjtemény, amely minden éneklő magyar cserkész kezében megtalálható volt. Az összeállítás 1929 és 1945 között hét kiadásban jelent meg, és a magyar népzenei műveltség terén meghatározó jelentősége volt. Mint dr. Major Dezső, a Cserkészszövetség főtítkára írta: „A *101 magyar népdal* gyűjtemény kiadásával a Cserkészszövetség többet tett a zenei műveltség érdekében, mint bármely hivatalos zenei szerv.” Elősegítette Kodály álma: az Éneklő Magyarország megvalósulását.

Kodály lelkesen írt a kiadvány előszavában az összeállítás kulturális jelentőségéről, a művek rendszerezett, sok szempontot követő sorrendjének kialakításáról, a közvetített változatos dallam-, ritmus- és hangulatvilág értékeiről. Az összeállításban a legnevesebb népdalgyűjtők által megismert és megörökített népdalok szerepelnek, többnek eredeti szövege mellett a cserkészek számára írt szövegváltozata is megtalálható. A *101 magyar népdal* összeállítás is ékes példa arra, hogy mennyire hasonló törekvések vezérelték Kodályt és Bárdost a magyar nép zenei műveltsége és kultúrája megszerzésében, széles körű terjesztésében.

Bárdos a cserkészmozgalom betiltása után is cserkésznek vallotta magát, betartotta az esküje során tett fogadalmakat, ahol csak tudott, segített másokon. Idős kori visszaemlékezésében is összefoglalta, milyen, az egész életére kiható pozitív hatása volt számára a cserkészethél.

Kórusvezetői munkájának eredményességét látva 1929-ben meghívták a hivatásos énekesekből álló, az ország egyik legjobb kórusát jelentő Palestrina Kórus élére is. Velük mutatta be Stravinszky *Zsoltárszimfóniáját* 1932. május 2-án. A bemutatóra azonban csak viharos előzmények után kerülhetett sor. A modern műtől a kórus nagyon megijedt és félt a sikertelenségtől. A kórus vezetősége kérte, hogy maradjon el a bemutató. A sok fáradsággal betanult művet Bárdos nem akarta veszni hagyni. Végső érve az volt, hogy már kinyomtatták a plakátokat, minden elő van készítve.

A Zeneakadémián tartott hangversenyen a *Zsoltárszimfóniának* olyan nagy sikere volt, hogy az egész művet meg kellett ismételni. A hatalmas sikerről Bárdos jóvótárból Stravinsky is értesült, és meleg hangú levélben köszönte meg Bárdosnak műve bemutatását, sikerét. A Palestrina Kórus sikert sikerre halmozott, külföldön például Bécsben is sikerrel szerepelt. Bárdos mégis úgy döntött, hogy otthagyja a kórus vezetését, mert művészi szempontból sértőnek tartotta, hogy a műveket mindig ő tanítja be, de valaki más, nemzetközileg elismert karmester viszi a hangversenyen. Azt természetesen tartotta, hogy a külföldi karmester nem lehet a mű hosszú ideig tartó betanítója, azt viszont sérelmezte, hogy nem ő lehetett több hangverseny karnagya. Ezzel tulajdonképpen nem csak saját művészi érdekeiért küzdött, de mindazon karmester társaiért is, akik hasonló helyzetben voltak.

1933-ban volt a cserkészek negyedik világtalálkozója, a Jamboree Gödöllőn. Ennek zenei vezetője Bárdos volt, aki nagyon sok felejthetetlen élményt szerzett a több tízezer magyar és külföldi résztvevőnek igényes és szép zenei programokkal. A Jamboree a Trianon utáni Magyarország egyik legelső nagy nemzetközi eseménye volt, amikor is a csonka ország meg akarta mutatni töretlen élni akarását, vendégszeretetét, a világ cserkészmozgalmához kötődő szoros kapcsolatát. Teleki Pál főcserkész, a későbbi miniszterelnök egy emléklappal ismerte el Bárdos kiváló szervezői és zenei munkáját. Bárdos az esemény után alaposan értékelte a zenei programokat, a történetek tanulságait, és összefoglalta tanácsait a jövő hasonló rendezvényeire vonatkozóan.

Bárdos és több kollégája, akikkel együtt tanult Kodálynál (Ádám Jenő, Kerényi György, Kertész Gyula és mások), a hazai zenei élet megújítására törekedett, ezért (is) gyűjtötték és terjesztették egymás közt a jól énekelhető műveket, köztük saját műveiket is. Ezeket sokáig kézzel másolták, amely rengeteg időt igényelt. 1930 nyarán Bárdos és Kertész ezért egy szép csokor művel beállított a Rózsavölgyi Kiadóhoz, kérve őket, hogy e műveket adják ki. Az akkor már jó nevű kiadó nem látott fantáziát (és üzletet) ebben a vállalkozásban, és így nem állt kötélnek. A két kezdeményező egy rövid ideig leverten elmélkedett a történeteken, majd felkiáltottak: Ha a Rózsavölgyi el tud menni a nyomdába, azt mi is megtehetjük!

Elhatározták, hogy saját zenei kiadót létesítenek Magyar Kórus Kiadó néven, amely havonta jelentet meg egy zenei folyóiratot kottamellékletekkel. A vállalkozás hatalmas sikerrel indult, az országos érdeklődést a minden várakozást felülmúló előfizetői szám is tükrözte. Az 1930-ban indult vállalkozás 1950-ig működhetett, amikor is a kommunista állami vezetés beszüntette munkáját. Az idők folyamán 5 folyóiratot jelentetett meg: a *Magyar Kórust*, amelynél először nem gondoltak szövegre, csak 16 oldalas kis kottafüzetre. Azután számról számra ala-

kult ki, hogy ismertetés, karvezetői tanácsadás is kapcsolódott a kottarészhez. Még később rövid hangverseny-beszámolókkal is gazdagodott a kiadvány. A végén már 32 oldalnyi volt a szöveges rész.

A kiadó kezdetben csak egyházi karirodalom kiadásával foglalkozott, de munkájukat hamar kiterjesztették mindarra, ami a hazai énekkari életben aktuális volt, vagy azzá szerették volna tenni. Hiszen a szerzők közül sokan tanítottak iskolában is, oda is kellettek a jól énekelhető anyagok, a hasznos tanácsok. Az iskolák számára készült anyagok iránt annyira megnövekedett az igény, hogy 1934-től *Énekszó* címmel egy testvérlelapot indítottak. A harmadik kiadvány az *Éneklő ifjúság* lap volt, amely az *Éneklő Ifjúság* zenei mozgalmat szolgálta, amelyre még visszatérünk. A negyedik a zenetudományi kérdéseket tárgyaló *Zenei Szemle* volt, amelyet a tanároknak szóló *Zenepedagógia* követett.

A folyóiratok mellett igen sok énekfűzetet, kánont, népdalfeldolgozást is megjelentettek. Folyamatosan bővítették a kortárs és régi zeneszerzők körét, akiknek sokszor korábban nem ismert műveit is felkutatták és közzétették. Munkájukat az ökumené szellemében végezték, a katolikus mellett a protestáns egyházakat is ellátták méltó zenei anyagokkal. Az *Adventtől adventig* című 96 oldal terjedelmű gyűjtemény kifejezetten a protestáns kórusok számára készült. Nem azt keresték, ami elválaszt, hanem azt, ami összeköt. Ilyen például Bach, akinek műveit mindig is énekeltek a katolikus templomokban vagy Palestrina, akit viszont a protestánsok kedveltek.

A Magyar Kórus Kiadó fórumot nyújtott a kortárs magyar zeneszerzőknek, akiket újabb művek megírására ösztönöztek, és lehetővé tette műveik gyorsabb terjesztését, megismerését is. Például Kodály Zoltán 161 művét, Ádám Jenő 30 munkáját és Kerényi György 117 művét jelentette meg.

A kiadó érdeme a Harmat Artúr (zene) és Sík Sándor (szöveg) szerkesztésében készült *Szent vagy, Uram!* katolikus egyházi énekeskönyv megjelentetése. Harmat a kézirat átnézéséhez Kodály segítségét kérte, akivel 1931 nyarán minden nap együtt dolgozott Völgy utcai kertés házában. A 306 éneket tartalmazó kiadványt sem a Szent István Társulat, sem az Egri Kiadóvállalat nem merte kiadni, mert a vállalkozást túl kockázatosnak találta. Az akkor teljesen új Magyar Kórus Kiadóvállalat vezetői (Bárdos és Kertész) fantáziát láttak a munkában, elvállalták, és remekül elkészítették a fekvő formátumú énekgyűjteményt.

A *Szent vagy, Uram!* forradalmi változást hozott a magyar katolikus templomi énekkultúrában, amelynek hatása jól látszódott 1938-ban az Eucharisztikus Világkongresszuson, amikor is a Városligetben a 140 000 fős hívőseereg gyönyörűen énekelte együtt. Ez megragadta a pápai követ, a későbbi XII. Pius figyelmét is, aki élményei alapján mindig nagy szeretettel beszélt a magyarokról. A *Szent vagy, Uram!* – amelyből a különböző kivonatos változatokat is beleértve 1940-ben nyomtatták ki az egymilliomodik példányt – mind a mai napig a katolikus egyház alapénekeskönyve.

A Magyar Kórus Kiadóvállalat a folyóiratokon túl nagyon sok más kiadványt is megjelentetett, például az *Éneklő Magyarország* sorozat tagjait, amelynek első kötete Nádasdy Kálmán *Társas énekek* című háromszólamú férfikari gyűjteménye volt. Ebben a sorozatban jelentek meg később Bartók- és Kodály-kötetek is. Nagyon so-

kan használták a *Magyar Cantuale* és a *Harmonia Sacra* összeállításokat is. Ezek úgy készültek, hogy előbb az egyes művek jelentek meg, majd azok, amelyek a gyakorlatban is jól beváltak, bekerülhettek a gyűjteményes kiadásba. Bárdos mindig vallotta, hogy nem lehet az asztal mellett, előzetes kipróbálás nélkül biztosan sikeres, elfogadott összeállításokat készíteni. Saját tapasztalatából tudta, hogy ha kimásolt húsz Lasso-madrigált, abból rejtélyes módon pár nagyon népszerű lett, mások meg egyáltalán nem. Miért? Pedig ugyanattól a szerzőtől származnak, ugyanabban a stílusban készültek. Ezért tartotta fontosnak, hogy az összeállítások szerkesztését előzze meg a gyakorlati próba.

Működése során az öt folyóirat mellett a Magyar Kórus Kiadóvállalt körülbelül 2500 mű kottáját adta ki. Munkájával az egész ország zenei – főleg énekes – kultúráját segítette fejlődni, a műveket minden kórus számára hozzáférhetővé tenni.

A Magyar Kórus Kiadó történetének első tudományos igényű feldolgozását Gyimes Ferenc készítette el 1973-ban, még Bárdos Lajos életében. Egy közvetkező írás szerzője Bellász Melinda, művének címe: „Kodály Zoltán és zeneszerző tanítványainak a Magyar Kórus Kiadónál megjelent kompozíciói (1931–1950)”. Ennek bevezetőjében így ír: „A Magyar Kórus Kiadóvállalat két évtizedes története 1931-től az 1950-ben bekövetkezett államosításig a magyar zeneműkiadás történetének egyedülálló fejezete. Páratlanságát az alapító Kodály-tanítványok új igénye és kiadói gyakorlata biztosította, amely a hagyományos zeneműkiadás elvi szempontjait és működését egy csapásra megváltoztatta. A kezdeményezés létrejöttében a kodályi eszme és a kórusvezetői gyakorlat együttes ösztönzése érvényesült. A pályakezdő karnagyként és tanárként működő Kodály-tanítvány zeneszerzők, akik mesterük zenekultúrát teremtő programjával már tanulóéveikben azonosultak, saját egyházi és iskolai munkásságuk tapasztalatai alapján arra a döntésre jutottak, hogy az anyagi-gyakorlati nehézségekkel járó kottamásolási praxis helyett öntevékeny módon publikálják és terjesztik a klasszikus és a kortárs kórusirodalom alkotásait. A kóruskultúra terjesztését célzó kiadóvállalat megalakulásától kezdve kettős célt tűzött maga elé: elsősorban a klasszikus kórusirodalom megismertetését, és nem csekélyebb jelentőséggel a fiatal magyar zeneszerzők vokális és hangszeres kompozíciójának nyilvánosságához juttatását. A zeneszerzők által működtetett »kiadói társaság« a harmincas évek közepén már nemcsak a kórusművek terjesztésében, hanem a kortárs zeneszerzők ösztönzésében is elévülhetetlen érdemeket szerzett. Legnagyobb sikerüknek azt tekintették, hogy a Kodály- és Bartók-kórusművek alkotói ösztönzésében és népszerűsítésében meghatározó szerepet töltek be.”

Éneklő Ifjúság mozgalom

Miután a Magyar Kórus Kiadó már nagyon sok művet megjelentetett, 1933 szilveszter délutánján Bárdos felesége, Waliczky Irén odaszólt férjének: „Most már annyi kottát adtatok ki, nem volna jó ezeket egy pesti hangversenyen bemutatni? Persze ez egy kórusnak biztosan sok, de kérjétek fel négy-öt iskolai kórust!” Ebből az ötletből született az Éneklő Ifjúság mozgalom, amelynek nevét is Bárdos felesége adta.

1934. április 28-án volt az első Éneklő Ifjúság hangverseny a Zeneakadémián, amelyen tizennégy kitűnő iskolai énekkar szerepelt. Az énekkarokat a nagyterem különböző pontjain helyezték el, a záró kórusnál mindenki a helyén maradva együtt énekelte Gebhardi Glória kánonját. A kezdeményezés mozgalommá bővült, rövid időn belül az ország számos pontján tartottak ilyen hangversenyeket.

Különleges esemény volt Budapesten 1937. május 7-én a Zeneakadémián. Erről így számolt be a Magyar Kórus *Bartókot éneklő ifjúság* címmel: „Új szerzőt nyert az éneklő ifjúság! A magyar zenének világbüszkesége, Bartók Béla végre gyermekkari műveket is írt. Gondoltuk-e volna még csak néhány évvel ezelőtt is, hogy iskolák ilyen fejlettségre jussanak? De íme, elérkezett, itt van már ez az idő, amely egyben a tanárképzés nagy eredményeit is mutatja. A vezénylő énektanárok egyikét sem kényszerítették, hogy a Bartók-hangversenyen részt vegyen. Saját lelkük vágya volt, ami kezükbe adta a pálcát, erőt és kitartást adott nekik, hogy alapos munkával megtanítsák ezeket az eddigieknél nehezebb kórusokat. Az ifjúság ünnepét az ősz zeneköltő zongorázása koronázta meg. Új gyermekdarabokat és nehezebb tételeket mutatott be a *Mikrokozmosz* sorozatból. Felejthetetlen kép: a jövő zenéjét játszó Bartók, körülötte az őszinte áhítattal rajta csüngő száz meg száz ünnepi ruhás gyermek.”

1937. június 6-án a Margitszigeten a pólópálya széles mezején tartották a *Júniusi Hetek* eseménysorozat keretében a margitszigeti Éneklő Ifjúság hangversenyt. A programban Kodály- és Bartók-kórusművek is szerepeltek, és az eseményen a két világhírű zeneszerző családjával együtt vett részt. A hangverseny jelentőségét és zenei értékét tükrözte, hogy azt a rádió Amerika számára is közvetítette. A gyönyörű környezetben tartott hangversenyről nagyon sok lap számolt be, általában elragadtatott hangon. Többek fényképeket is közöltek, amint 2000 gyermek énekes tapsolja a vidáman mosolygó Kodályt és a ragyogó tekintetű Bartókot.

Évente több helyen, egyre több alkalommal tartottak Éneklő Ifjúság hangversenyeket. Szerveztek ilyeneket a frissen visszacsatolt területeken is, ahol különösen tüzesen szólt az ének. Bárdos, ha csak tehette, személyesen is megjelent ezeken a helyeken, beszédet mondott, ismertette az elhangzott műveket, közvetlen stílusával lenyűgözte hallgatóit.

1942. május 2-án Nyíregyházán tartottak ünnepi Éneklő Ifjúság hangversenyt Kodály Zoltán hatvanadik születésnapja tiszteletére. A díszvendégek a Kodály- és Bartók-házaspárok voltak. A hangverseny olyan maradandó élményt jelentett a nyírségi város életében, hogy az esemény 50. évfordulóján egy jubileumi hangversenyt tartottak 1992-ben. 1942-ben 1500 dalost toboroztak össze. Kodály személyes jelenlétével, aktív karmesteri közreműködésével hitet tett az Éneklő Ifjúság mozgalom mellett.

Az esemény házigazdája a Kálvineum Leánynevelő Intézet volt, szellemi irányítója pedig a Kodály-tanítvány, Vikár Sándor. (Vikár Kodály buzdítására ment Nyíregyházára, aki azt mondta végzős növendékeinek: „MenjeteK vidékre, mert most ott van a legnagyobb szükség rátok!”)

Bárdos vezényelte a közös kánonokat (*Énekelj, magyar ifjúság* – Praetorius, *Glória szálljon* – Gebhardi), és ő volt a karnagya egy népdalcsoKor bemutatásának is az összkar élén. Vezénylései előtt rövid ismertetőt is tartott az Éneklő Ifjúságról, a magyar

népzenéről, méltatta Kodályt és beszélt az éneklő Magyarországról. Kodály szintén az összkar élén állt és Kodály-Berzsenyi: *A magyarokhoz* művét vezényelte.

A mozgalom áterjedt az Egyesült Államok magyarok lakta vidékeire is, Cleveland, New Brunswick környékére. Ott is a helyi magyar nyelvű gimnáziumok diákjai szerepeltek, karmestereik vezetésével lelkesen énekelték a magyar népdalokat is.

Az Éneklő Ifjúság mozgalom a mai napig működik és aktív hazánkban. A kezdeményezők szándéka szerint ezek az alkalmak nem versenyek, hanem a közös éneklés örömmünnepei. Fontos, hogy értékes művek hangozzanak el. Fontos, hogy mindig legyen a műsorban magyar zeneszerző műve is, és a hangversenyeket a résztvevő kórusokból álló összkar zárja.

A Cecília Kórus nyugat-európai körútja

Az idők folyamán a Cecília Kórus igazi közösséggé érett. Már sokkal több volt, mint egy plébániatemplom énekkara – összeszokott, kiváló kórus, sok közös élményhez jutott igazi baráti társaság, másoknak örömet, művészi élményt szerző, 70-nél több tagot számláló együttes lett.

A Cecília Kórus már országosan ismert és mindenütt szívesen látott, példát mutató együttes volt, amikor 1939-ben meghívást kapott egy nyugat-európai turnéra Németországba és Belgiumba. A sűrű programmal tervezett körutazás anyagi szempontból is nagy kihívást jelentett. Végül mégis útnak indultak, és talán a Cecília Kórus életében a legnagyobb élményt jelentő vállalkozásba fogtak. A körút a szó szoros értelmében diadalmenet volt, bár félelmetesen indult. Az első nap, 1939. április 24-én ugyanis Bécstől egész éjjel légmentes gyakorlatok miatt elsötétített pályaudvarokon haladt át a vonat Frankfurt, az első állomás irányába.

Az útvonal Budapest-Frankfurt-Oberwesel-Brüsszel-Mechelen-Köln-Lorch-Fulda-Budapest volt. Minden állomás egy-egy újabb sikert, elismerést hozott. A helyi lapok lelkesen írtak a kórus szerepléséről. Május elsején, a körút központi napján a brüsszeli Szépművészetek Palotájában előkelő nemzetközi hallgatóságnak énekelt a kórus. Fuldában a városháza adott hangversenyt, ahol a polgármester is jelen volt. Őt annyira megragadta a magyar kórus programja, hogy másnapra iskolai szünetet rendelt el, és kérte Bárdost, hogy a városháza előtti téren ismételjék meg a műsort Fulda tanuló ifjúsága számára. Bárdos a hangverseny során megénekelte a német diákokat, magyar népdalt tanított nekik. A helyi lapok lelkesen írtak a történekről: „Magyarország leghíresebb énekkara műsorában is, előadásban is rendkívül hatásos hangversenyt adott... a siker is ennek megfelelő volt... Kodály Zoltán Mátrai képeiben a magyar dalkincs jutott közvetlen hatáshoz és a vallásos énekek mellett ez adta meg az est különleges varázsát...” (*Der Neue Tag*, Köln, 1939. 5.5) „A Cecília Kórus műsora jellegzetesen világította meg a magyar zene lényeges sajátosságait... Minden szövegében kiegyenlített, kitűnő összetételű hanganyag, párosulva fölöttébb gondos iskolázottsággal... Ez a különösen művészi kórusmunka Bárdos Lajos karnagy műve...” (*Westdeutscher Beobachter*, Köln, 1939. 8.5) „Kodály Mátrai képeiben felülmúlhatatlan volt a kórus az ének ügyességében és fegyelmében, a varázslatos könnyedség és a tudás tökéletes virtuozitásban.” (*Kölnischer Stadtanzeiger*, 1939. 5.5)

A kéthetes út során a kórus tizenhárom hangversenyt adott. A 71 tagú együttes egy csapásra világhírű lett. A Cecília Kórus még számos hangversenyt adott határainkon innen és túl, míg el nem jött az 1941-es év, amikor is Bárdost felkérték, hogy legyen ismét a Palestrina Kórus karnagya (is). Bár vonakodott, hogy eleget tegyen a felkérésnek, végül is megszületett a megoldás: nem akarta elhagyni a Cecília Kórust sem, ezért a két kórus összevonásából létrehozták a Budapesti Kórust, amelynek élén 1941-től 1947-ig állt. Az első hangversenyt Kodály tiszteletére szánta Bárdos, az est folyamán 1942. március 10-én csak a „mester”, volt tanára művei szerepeltek. Bárdos ilyen módon is tisztelgett a 60 éves Kodály előtt. A hangversenyről a Pesti Hírlap 1942. március 12-i számában ezt olvashatjuk: „Remek együttes ez, majdnem másfél száz főnyi, kitűnő hanganyagú, alapos zenei képzettségű vegyes kar, melyet egyéneiben és összességében művészi áhítat, a karéneklés testi-lelki szelleme tölt el. Ezt az áhítatot, ezt a szellemet lényének minden rezdületével sugallja a kórus vezetője, Bárdos Lajos. Zseniális karmester, csupa tűz és erély, csupa mély tudás és gazdag képzelet. Hogy a pálcája alatt működő énekkar az lesz, amire hivatva van: a magyar kóruskultúra példamutató, legmagasabb eszményeit megtestesítő testülete, arról a bemutatkozó est magas színvonalra, eseményyszerű művészi sikere a legteljesebben meggyőzött bennünket.”

1942. április 3-án, nagypénteken Verdi *Requiemje* hangzott el, a műsort Failoni vezényelte. A Budapesti Kórus is előadta Stravinsky *Zsoltárszimpfóniáját* egy 1942. április 28-i hangversenyen. A siker most is olyan fergeteges volt, mint a magyarországi ősbemutató alkalmával. A kórus sikert sikerre halmozott Bárdos keze alatt, de most is megisméltődött, ami a Palestrina Kórusnál történt 1933-ban. A műveket Bárdos tanította be, de a hangversenyeken legtöbbször valamely világhírű karmester vezényelt. Ez bántotta Bárdos művészi önérzetét, ezért 1947-ben megvált az általa alapított és annyi felejthetetlen zenei élményt szerző kórustól. Igaz, a kórus munkáját folyamatosan nyomon követte, eljárta hangversenyeikre, mint örökös karnagyot tisztelték és rajongásig szerették a kórus énekesei.

Bárdos negyedik fontos kórusa a Budavári Nagyboldogasszony-templom, a Mátyás-templom kórusa (és zenekara) volt. E karnagyi szerep elnyerése egyben Bárdos egyházzenei munkájának teljes elismerését jelentette. A nagy múltú együttes vezetését a legnehezebb időkben (a II. világháború alatt, majd az egyházüldözés éveiben) végezte felejthetetlen liturgikus és zenei élményeket szervezve a templomba járóknak és azoknak, akik a kiváló ének miatt látogatták az ősi koronázási templomot. Karnagyi munkájáról naplót vezetett, ebből kitűnik, hogy számos különböző problémával kellett megküzdenie. De erről a kórustagok keveset tudtak, mert elkötelezett szándéka volt, hogy a jó szándékú kórustagoknak, akik napi fárasztó munkájuk után jöttek a próbákra, felüdülést és a közös éneklés élményét szerezze. Kórustagjai a mai napig a legnagyobb lelkesedéssel beszélnek a közös munkáról, életük nagy ajándékának tekintik, hogy Bárdos kórusában énekeltek.

A kórus, amely számos protokollfeladatot is ellátott, és nagyon sokat szerepelt a rádióban is, a háború után kétkezi munkával is részt vett a templomot ért károk eltakarításában, a rendszeres élet újrakezdésében. Volt, hogy egyes vasárnapokon akár háromszor is szerepeltek. Bárdos mint a Zeneakadémia tanára bátran vállalta a hitvalló feladatot, amiért természetesen meg is büntették, például eltiltották a jö-

vő tanárainak képzésétől, mondván, hogy ideológiája nem felel meg a szocializmus tanáraitól elvártaknak.

A Mátyás-templom kórusa 17-szer énekelte Beethoven *Missa Solemnisét*, mindig felejthetetlen sikerrel. Bárdos annyira átélte a vezényelt műveket, hogy gyenge szíve nem bírta a hatalmas terhelést, vezénylés közben többször rosszul lett. Így történt ez 1962. június 24-én, úrnapján is, amikor az ünnepi szentmisén Bárdos *Missa Primáját* adták elő, majd a körmeneten népekeket énekeltek. Aznap délután Nézsára mentek, és a helyi kórusal közösen énekeltek Bárdos vezénylete alatt. Vezénylés közben szívrohamot kapott. Orvosa tanácsára be kellett fejeznie karnagyi munkáját a Mátyás-templomban. Húsz év után búcsút mondott szeretett kórusának. Híres munkanaplójának bejegyzése: „Finis. Deo sit laus! BL”. Távozásával a Mátyás-templom zenei életének nagy jelentőségű, diadalmas korszaka zárult le.

A 20 év alatt Bárdos 28 rádiófelvételen vezényelte az együttest, a felvételeket szinte kivétel nélkül később mind letörölték. A miséket is beleszámítva az együttes 1471 alkalommal szerepelt, 457 alkalommal a zenekarral együtt. Az éves átlagot tekintve az énekkar évente 74, a zenekar évente 23 alkalommal működött közre.

Egy kórustagja visszaemlékezése csodálatosan foglalja össze Bárdos karmesteri varázsát, a zene páratlan átélését és elmondhatatlan szuggesztív erejét. Kórustagjai életre szóló vallási és művészi élményeket szereztek keze alatt, olyanokat, amelyek egész életükben elkísérik őket. Kórustagja így ír: „Mi, akik vele énekelhettünk, akik láttuk dirigálás közben az arcát, mi éreztük azt a szinte hipnotikus erőt, ami szeméből, egész lényéből áradt, életre szóló élményt kaptunk. Megtanított igaz emberi érzéseket érezni: leszállani a szenvedés legsötétebb mélységeibe, ahol a lelket »törnek éle járta át«, reszketni a halálfélelem, a kétségbeesés gyötrelmében, sikoltani az *Élil*, a *Crucifigatur!*, a *Libera* rettenetét. Vele szemben állva nem lehetett unottan, szürkén, csak hangokat énekelni. Repülni kellett az égig, zuhanni a mélységekbe, ujjongani és szenvedni, áhítattal leborulni. Megtisztultunk, többek lettünk, nagyon gazdagok és boldogok voltunk.”

Nehéz idők

A II. világháború alatt – különösen Budapest ostroma idején – nagyon nehéz feltételek mellett kellett Bárdosnak az akkor már tízgyermekes édesapának családjáról gondoskodnia. Feladatát nehezítette, hogy vállalta Heltai Jenő fogadott lányának és az ő nagynénjének a bújtatását is. A háború alatt írt naplója híven tükrözi, hogy mennyi életveszélyes helyzettel, félelemmel és egészségügyi gonddal kellett megküzdenie a budai vár alatt, a Margit körúton lakó családnak. A házat bombatalálat érte, Bárdosék első emeleti lakásába a romokon bárki felsétálhatott, és azt vitt el, amit akart. Így tűnt el Bárdos filmfelvevőgépe is, amellyel számos örökérvényű felvételt készített a család életéről.

Amikor csak lehetett, a család segítette a ház közösségét, például amikor a felső emeleten tűz ütött ki, gyermekeivel ő is szaladt segíteni. Beteg szíve azonban nem bírta, rosszul lett. Az óvóhelyen közös éneklésekkel próbálta oldani a feszültséget. A harcok befejeztével a romos lakást kellett valamennyire lakhatóvá tenni, ugyanakkor a Mátyás-templomban is segítette a romeltakarítást.

Az új ideológiai környezetben büntették a hitvalló tanárt, karnagyot és zeneszerzőt. Az Andrássy út 60-ba is behívták, családja nem tudta, hogy látják-e még. De hála Istennek, kihallgatás után hazaengedték. A Zeneakadémián egy korábbi mellékhelyiségből kialakított zugban kellett az óráit tartania, de ez nem gátolta kiváló színvonalú oktatómunkájában.

1956 után többször levelezett Kádárral és Marosánnal a minőségi zeneoktatás és elvei védelmében. Ezekre a levelekre általában persze sohasem kapott választ. Ezekben a nehéz időkben is vállalta az Országos Magyar Cecília Egyesület világi társelnöki tisztjét. A munkát ő irányította néhány kedves önkéntes kórustaggal. Készítette az énekkendeket, küldte szét a 2000 tagnak, szervezte az éves Cecília-napi nagy közös szentmisét és éneklést. Gondoskodott azokról, akik kottát kértek tőle. A Magyar Kórus Kiadó megszüntetése előtt Bárdosék már sejtették, hogy napjaik meg vannak számlálva, ezért az irodában tárolt kottákból, amit csak lehetett, Bárdos lakásuk kamrájában rejtett el. Így ott a befőttek helyett a magyar egyházi zene táplálékát jelentő kották töltötték meg a polcokat. Ezekből küldött Bárdos annak, aki kért tőle, a csomagolás- és postaköltséget is magára vállalva.

Csak halála után került elő egy titkos címjegyzéke, amelyből kiderült, hogy milyen sokakat segített rendszeres pénzadományokkal (zenészek özvegyei, betegek, idős, távoli rokonok stb.).

A II. vatikáni zsinat után az egyházi zene megújításának élére állt Werner Alajos atyával szövetkezve, majd az atya halála után a munkát egyedül folytatta.

Az idő múlásával csökkent a Bárdosra nehezedő nyomás, főleg azután, hogy Kodály határozott kérésére kinevezték a Zeneakadémián a Zenetudományi Tanszak tanárának. Előadásaira még a korábban végzett növendékei is visszajártak, és felejtethetlen szakmai és emberi élményekkel gazdagodtak. 1966-ban kérte nyugdíjazását, addigra már 14 tantárgyat tanított, közöttük számosnak egész tananyagát is ő dolgozta ki. Egyik kedvenc tantárgya volt a prozódia, de a tárgyak listájában szerepel a dallamtan, a gregoriántól a népdalokon át a reneszánsz, a barokk, a bécsi romantikus és a modern dallamok elemzése, a kórusirodalom története, a stilisztikai elemzések és a zeneelmélet.

Amikor nyugdíjazását kérte, arra hivatkozott, hogy szeretné, ha több ideje lenne zenetudományi kutatásokra, szakmai cikkek, tanulmányok írására. És ez valóban így is történt, ismét egy nagyon eredményes alkotó periódus következett. Sorra jelentek meg könyvei, tanulmányai, cikkei. Járt a országot, előadásokat tartott, zenei eseményeken vett részt. Ahol megjelent, mindenütt nagy szeretettel fogadták, jelenlétével megtisztelte az adott helyszínt és eseményt.

A munka és megbecsülés ideje

70 éves születésnapjára jelent meg a *Harminc írás* című tanulmánykötete. Ennek később megjelent angol nyelvű változata is, majd öt évvel később a *Tíz újabb írás*. Meghatározóan fontos munkája a *Liszt Ferenc, a jövő zenésze*. Ugyancsak alapmunkának számít az *Írások népzeneinkről*, és a sort folytathatnánk.

Mint zeneszerző, Bárdos elsősorban a vokális zenében alkotott nagyot és sokat. Körülbelül nyolcszáz művét ismerjük, ezek közel fele világi és másik fele egyházi mű. A művek repertoárja is nagyon széles: népdalfeldolgozások, világi kórusművek, dalok, misék és egyházi kórusművek, misztériumjátékok és színpadi kísérőzenék, vonósnegyes, zongora-, cselló-, hegedű- és orgonadarabok. Életében két nagylemezt adott ki a Hungaroton. Az elsőt 70 éves születésnapjára 1969-ben. Ezen csak egy egyházi mű található, a másodikat jóval később, ennek már egyik oldalán világi, másik oldalán egyházi műveket rögzítettek.

Hetvenedik születésnapjától kezdve a kerek öt éves jubileumok alkalmával a Muzsika zenei folyóirat ünnepi számmal köszöntötte Bárdos Lajost. A lap címlapján és a számon belül is több fotó, műveinek és tanári munkájának elismerését jelentő ünnepi írás található. Ilyenkor az egész országban ünnepelték. Maradandó élményt jelentő hangversenyt tartottak a Zeneakadémia nagytermében, ilyenkor az Éneklő Ifjúság mozgalom hagyományait követve, a műsort mindig a szereplő kórusok összkari produkciója zárta.

Bárdos számos állami kitüntetést kapott: 1969: Munka Érdemrend arany fokozata, 1979: a Magyar Népköztársaság Zászlórendje, 1984: a Magyar Népköztársaság babérkoszorúval ékesített Zászlórendje. Számos művészeti elismerésben részesült, közöttük a Magyar Rádió közönségdíjában 1980-ban, a Bartók-Pásztory-díjban 1984-ben. A pápa a magyar egyházi zenéért tett hitvalló és értékmegőrző munkáját a Nagy Szent Gergely-lovagrenddel ismerte el 1948-ban, majd II. Szent János Pál pápa az elismerés parancsnoki fokozatával tüntette ki 1979-ben.

Nem lenne teljes az életút bemutatása, ha nem említenénk, hogy Bárdos Lajos és felesége, Waliczky Irén 11 gyermeket neveltek fel a legnagyobb szeretetben és családi harmóniában. A gyermekek közül csak egy lett hivatásos zenész – bár minden gyermek tanult valamennyi ideig zenét –, ő Daróci Bárdos Tamás, aki sok vonatkozásban követte édesapja nyomdokait mint zeneszerző, karvezető, tanár.

Bárdos Lajos 1986. november 18-án halt meg Budapesten. Élete során annyit dolgozott és alkotott, hogy arra 4-5 személy is büszke lehetne. Hiszen Bárdos életművének főbb komponensei: zenepedagógus, zeneszerző, karnagy, kórusalapító és nevelő, a cserkészmozgalom zenei vezetője, a Magyar Kórus Kiadóvállalat alapítója és működtetője, az Éneklő Ifjúság mozgalom elindítója és motorja, zenetudós, az OMCE világi elnöke és a magyar egyházi zene irányítója, 11 gyermek szeretett édesapja.

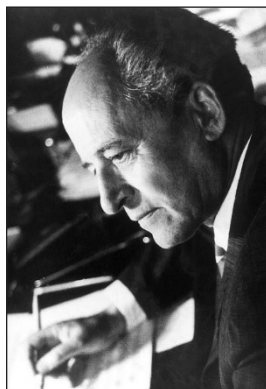
Munkájával nagyban elősegítette, hogy a gazdag magyar népdalkincs ismert legyen itthon és külföldön, és talán a legtöbbet tette Kodály álma, az éneklő Magyarország megvalósulásáért, vagyis hogy a magyar daloló nép legyen.

Őrizzük, ápoljuk, éltsük fáradhatatlan élete örökségét!

B. Horváth Andrea

„Az ének szebbé teszi az életet, az éneklők másokét is”

A címben szereplő idézet közismert, sokszor hallható. Kodály szavai ezek, amelyeket akár a 120 éve született Bárdos Lajos is mondhatott volna. Az élet nagy szervező, mert éppen a zene világnapjára, október elsejére esik a XX. századi magyar karénekes-kultúra leghatékonyabb, legtehtrekészebb zeneszerzőjének, Bárdos Lajosnak a születésnapja. A sors fintora, hogy a családi elbeszélésekből tudjuk, nem ment jól neki az éneklés, rá is szóltak mindig, hogy hagyja abba. Mint később kiderült, kvintváltó hallása volt, amely azután abszolút hallássá fejlődött, talán a hat évig tartó hegedűtanulás eredményeként. 13 éves korától elkötelezett cserkészként már megpecsételődött a sorsa, a zene iránti szeretet, hiszen a szükség az ipolyszakáli templomban az orgonához ültette az egyházi énekek fényének emelése érdekében. Zongorázni nem tanult, de a tehetsége átsegítette ezen a problémán. Valójában, mint későbbi életében is számos alkalommal kiderül, minden érdekelte – polihisztornak is mondhatnánk –, de legjobban a ZENE, csupa nagybetűvel.

23

+ KARNAGY / EGYHÁZZENESZ-
KARMESTER

Összetett személyiség volt, a népnevelőtől a magasrendű előadásokat vezénylő és létrehozó előadóművészig minden területen magas szinten tevékenykedett.

Egyéves műszaki egyetemi tanulmányok után brácsaszakra jelentkezett a Zeneakadémiára, de az nem indult. Egy évvel később, mivel karmester szeretett volna lenni, a zeneszerzést választotta mint előtanulmányt. Siklós Albert, majd Kodály osztályába került, és ez az a pont, amikor az élet szervezőereje megint mellé áll. Mindez 1921-ben a levert Tanácsköztársaság után történt, amikor Kodály ismét taníthatott.

A pirossal kiemelt nevek mind elkötelezett pártolói voltak a MAGYAR NÉPDAL-nak. Kodály maga az aláhúzott, piros betűvel szedett tanítványait tartotta kiemelkedőknek. Érdekes elgondolkodni a későbbi sorsokon, mert zeneszerzőként nem eszerint alakultak az életutak. A négy év alatt Kodálynál alapvető zenészi hozzáállást tanultak, mert ő sosem direkt utasításokkal nevelt, hagyta a hallgatóit önállóan alkotni. Az egymásra figyelés, a koncentráció, az önellenőrzés és a saját úton járás voltak Bárdos legmeghatározóbb emlékei az órákról.

Megemlíti azt is, hogy Kodály sosem beszélt egyes szám első személyben, az én egója mintha nem is létezett volna, ez is lenyomat Bárdos életében: amit tett azt mindig a közért tette, munkájában maximalista volt.

Bárdos Lajos már cserkész rajvezetőként csak népdalt tanított és katona korában is ezt az utat szorgalmazta. A 7. Sz. Erős Gusztáv Cserkészcsapat első kiadványa volt 1924-ben a *Hat cserkészdal*, ebből a legismertebb, de talán a leghíresebb is, mert számos nyelven elhangzik kórusversenyeken, hangversenyeken: a *Kis kece lányom* dallamára írt *Szellő zúg távol* szövegű egyik legkorábbi műve 1921-ből *Tábornőznél* címmel, Márkus Miklós cserkész barátja aktualizált szövegére. Minden szempontból kiforrott alkotás. A felugró kezdő kvint szövegtelen intonálása már megteremtí a népdal harmóniai világát és a mű alaphangulatát. A dallamot a szoprán intonálja. A második rész indítása rövidebb, mintegy megelőlegezi a befejezés harangozását. A két rész közötti general pausa zseniális feszültségteremtő, de csak félütemnyi. A kodályi elveket vallva minden szólam kap egy sort a 2. versszakból, mintegy szólószerűen. A lezárás, a távoli harangszó, a szülőhelyre visszavágyó ember lelkületének tükre. Az én kottámban 1967. december 17. a mű születésének dá-

tuma, ez az egyneműkari változat. Három érdekesség a karnagyok részére: az *ilyet* két *ly*-vel kéri ejteni, ami segít a harangszó megvalósításában, ezenkívül „rövid magánhangzó, hosszú mássalhangzó *mm*”, valamint „váltott lélegzetvétel egy ívbe foglalva 4 ütemet” a kérése – mindezek beírva a kottába –, talán rossz tapasztalatai voltak?

A zeneszerzői tanulmányok idején kamarazene, zongoradarabok és dalok kerültek ki tolla alól, a vokális darabok nem kerültek nagy hangsúllyal a palettára, ezt később alakította az élet ilyen fontos területté. Tudjuk, hogy ő is gyűjtött népzenei Balatonkeresztúron ifjú korában, de nem vált folkloristává. Ugyanakkor egy-egy népdalban több feldolgozási lehetőséget is látott, ilyen a diákevek végi zongorás népdalfeldolgozás, amely énekelhető is: a *Változatok egy katonadalra*, ahol az oktávot két kvartra osztó rakétamotívum a kiindulás, a *s, d-r-s*, illetve *l, -m-l*, amely később más műveiben is fellelhető mintegy „Bárdos”-névjegyként.

Említhettem volna egy nagy kórustablót is, ahol az egész kezdőoldal egy nagy szöveg nélküli hangulatfestés az egymásra toluló kvartokból egy óriási hullám, majd annak lecsendesülése vezet a kezdő és a címadó dallamhoz, ez a *Magos a rutafa*.

A *Csodát mesélek* Weöres Sándor Kodály köszöntése című versére készült, 1957. augusztus a dátum. Nyitó képe is az oktávostást mutatja, de azt *t5+t4* variációban, majd a második ütemtől a „Bárdos”-névjegy mintegy bevezető, az alt versindításában pedig a kezdő felugró kvart a tükrét hozza *l-m*. Másik lehetőséget is ad, ott csak két ütem a bevezetés, azonnal *t4*, és arra az oktávkiegészítés, de mind a kettő a fényes 3 kereszties A-dúr akkordra érkezik. Egyneműkari műveiben a szólamokat római számmal jelöli és megadja a hangterjedelmet, ezzel is segítve a karvezető munkáját.

A több kisebb egységből álló mű utolsó előtti része, amelynek szövege „Nagy Kodály Zoltánunk híre fényes, daloknak mestere...” stb., dallama nem más, mint egy Kodály-műből átemelt részlet a *Liszt Ferenchez* című vegyes kar kezdő motívuma. Ott Kodály Vörösmarty versét zenésíti meg, aki Liszt Ferencet üdvözölte, amikor 1838-ban hazatért.

Mindkét esetben unisono szólal meg a kórus: mint tudjuk, Kodálynál ez mindig a kiemelés, a figyelemfelkeltés eszköze, így Bárdos is ezt alkalmazza, sőt a hangnem is egyezik (I pentaton fordulat). Ami még más, az a ritmus, ő a Weöres-szöveghez igazította azt.

CSODÁT MESELEK
Weöres Sándor: Kodály köszöntése

3-szól.(kisebb)
FERFI-, NŐI-,
GYERMEKKAR

Maestoso, $J = 72$

BÁRDOS Lajos

I. mp *cresc.* f

II. p *cresc.* f

III. p *cresc.* f

vagy más kezdéssel (vissza)

4 Csodát me-né-lek, í-me,hall-já-tok: ím néz rá. a hegy-csúcs néz le rá.

7 sík-ság he-lyén hegy-csúcs néz rá.

© 1957 by Zeneműkiadó Vállalat Budapest

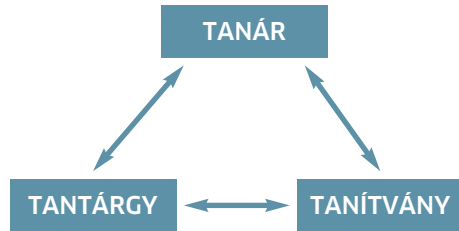
a *Tisza partján* pedig kétszólamú, illetve vegyes kari formában. Az énekesközösségek iránti érzékenységet ez is aláhúzza.

Hamar kiderült, hogy fiatalokra ellenére alkalmas volt társaságok összefogására, vezetésére, képessége volt az érdeklődés felkeltésére, mondanivalójának érthető, világos megfogalmazására. Mindezt kezdő **tanárként** hatékonyan és sikeresen alkalmazta, elhagyta a tankönyvek silány anyagát, és Kodály szellemében a népdalra építette a tanóráit. Evidens volt, hogy kórust is alapított, és ennek megfelelően több népdalfeldolgozása is előadásra került: mindez a Verbőczy István Gimnáziumban (Attila út) 1921-től 1928-ig.

Iskolai, pedagógusi munkájában az általa sokszor hangoztatott „három T” elvét vallotta:

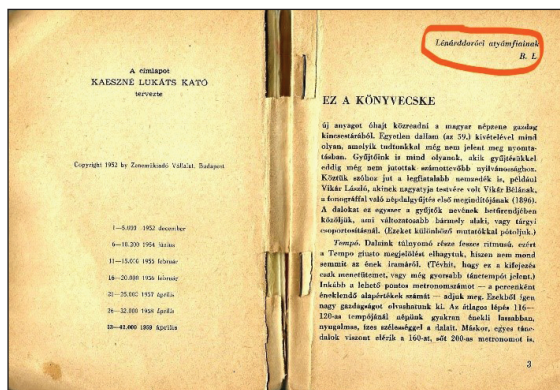
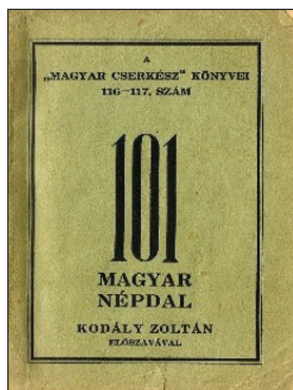
Párhuzamosan a régi barát, Kertész Gyula kapacitálására **karnagyként** is munkához látott a Cecília Kórusnál. Önerőből tanulta meg a kórusvezetés, a vezénylés és a komponálás feladatait. Itt is azt tapasztalta, hogy nincs kézben tartható, jól énekelhető, igényes anyag. Próbált keresni a Zeneakadémia könyvtárában, felfedezte a köz számára Josquin darbjait, és maga is komponált. Itt tanulta meg a kórushangzást, és hogy mi az „énekszerű”; a próbákon kialakuló végső csiszoláson is átesett műveket maga másolta és szólam példányként adta énekeinek. A prozódia iránti igényessége, amely később magának a tantárgynak a létjogosultságát is megteremtette a Zeneakadémián, már régebben a tarsolyában lapult. Harmat Artúr hívta tanártársának liturgiát tanítani, majd később a Palestrina Kórusban utódjául is választotta 1929-ben. Fontos állomás ez is, mert sokkal nagyobb lélegzetű művekkel került kapcsolatba: ezek oratorikus művek, ahol már nem elég karnagnak lenni, a karmesteri tudás is szükséges. A palettán Haydn, Mozart, Beethoven, Verdi nagyszabású művein kívül a legemlékezetesebb a magyarországi bemutató, Sztravinszkij *Zoltárszimfóniája*. Szinte palotaforradalom tört ki az idegen ritmika és hangzásvilág okán, igen nagy kihívást jelentett minden résztvevőnek, de legyőzve az ellenállást, végül nagy sikerrel lezajlott a bemutató, és beírta magát a magyar zenetörténetbe. A siker nem tartotta ott, mert csupán a betanítás nem elégítette ki.

Ugyanebben az évben újabb lépést tett az éneklő közösségek felé, így új fejezet nyílt a magyar népdal közkinccsé tételében: ez a *101 magyar népdal* az ő **szerkesztésében**. Szempontja a minőség, anyagai a Bartók, Kodály, Lajtha, Vikár gyűjtötté dallamok, mert ahogy Kodály a bevezetőben írja: „Ha házat akarunk építeni, hogy ne ártson neki szakadó eső, árvíz és fúvó szél, kősziklára kell raknunk, nem homokra. A mi kősziklánk más nem lehet, mint az ősi magyar dal.”¹ Lejegyzése jól énekelhető magasságban, tempójelzésekkel és praktikus tanácsokkal készült el. Hála a Magyar Cserkészszövetségnek, mert a hét kiadásból több mint 35 ezer példány kelt el, ez

¹ BÁRDOS Lajos (szerk.): *101 magyar népdal*. Magyar Cserkész Szövetség, 1937 (Kodály Zoltán előszavával), 5.

pedig számtalan daloló ifjút is jelentett. Az is egyértelmű, ha Kodály írja az előszót, annak súlya van, az értéket képvisel, és a függelékben nem más, mint Karácsony Sándor hívja fel a figyelmet arra a 12 plusz szövegre, amelyet a cserkésztsársak köl-töttek a népdalokra, s az ő éltüknek hű tükrre. A csapat házi rigmusainak külön üres lapokat találunk, és egynéhány oldalt „A falu népétől tanult nóták” lejegyzésére. Mi ez, ha nem más, mint az előrelátás bölcsessége. Zsebben is jól elfér!

A másik érdekesség az ajánlás, amely „Lénárdaróczi atyámfiaiaink” szól, ugyan- is a család 1647-ben III. Ferdinándtól kapta a Bárdos nevet, és nemesi ragra emelte Pétert, a hős törököket verő jobbágylegényt a borsodi Lénárdarócon. Eddig kiadat- lan Bárdos-gyűjtésű dallamokat tartalmaz, de Vikár László neve is megtalálható benne, aki 2019-ben lett volna 90 éves. Jól látható, hogy nem is előszót írt Bárdos, hanem szinte azonnal a lényegre tér és tanácsokkal látja el az énekest vagy karna- gyot, így például a dalok tempóját illetően.

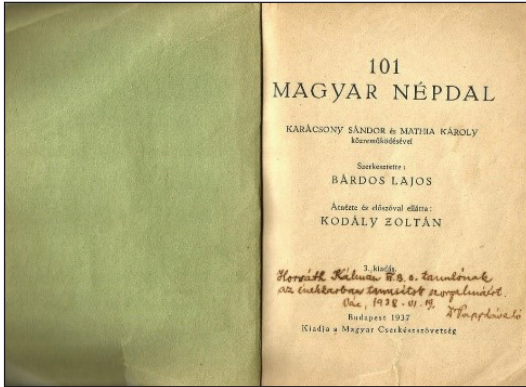
Haladva a korról és a kodályi elvárások jegyében megadja az előjegyzés szerinti dó helyét, amely feltételezi a relatív szolmizálás ismeretét, azonnal **tanít**, elmagya- rázza a reális és a tonális előjegyzés közti különbséget. Kifejezetten javasolja a nép- dalok műsorba illesztését, hozzátéve, idézem: „sokszor nagyobb sikert hoz kevesebb munka árán, mint akárhány nehezen tanult érdektelen darab”.² Leíróhelyek mutató- ja – egy kis földrajzi ismeret, szótagszám –, forma- és hangnemműtató, valamint ambitusmutató előzi meg a kottapéldákat. Akinek ennyi kevés, még a betűrendes mutató után tárgymutató segítségét is igénybe veheti. Néhány dallamnál egyéb hasznos elemzés is olvasható.

Később a Zeneműkiadó Vállalat az ilyen válogatásokat virágnévvel felcímkézve adta ki, így 92 népdalt Bárdos Lajos összeállításában 1952-ben *Gyöngyvírág* címmel. A *Százszorszép* könyvecske is Bárdos szerkesztése, ez a 100 népdal Kodály gyű-jtéséből 1957-ben jelent meg.

A *Muskáti*-kötet már fia, Deák Bárdos György összeállítása, az ismert gyűjtőkön kívül több gyűjtő neve a *Körbe-körbe* kánon I. füzetének szerzői közt szerepel.

² BÁRDOS Lajos (szerk.): *Gyöngyvírág. 92 magyar népdal*. Bp., Zeneműkiadó Vállalat, 1959. 5.

A füzetecske hátoldalán a *Virágos* sorozat füzeteit hirdetik, feltüntetve a szerkesztők jól ismert neveit. Ára 5 Ft, emlékeim szerint egy kiló barna kenyér ára 3 Ft volt, egy gombóc fagyie pedig 50 fillér. Ez átlagár volt, mert a Kodály-füzetek is ennyibe kerültek.

ÁRA: 5.- Ft

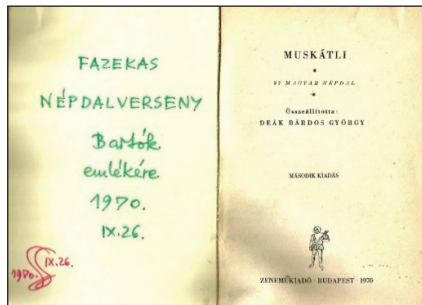
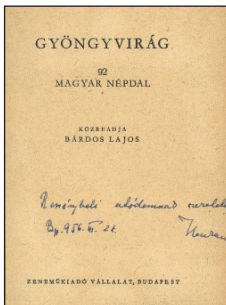
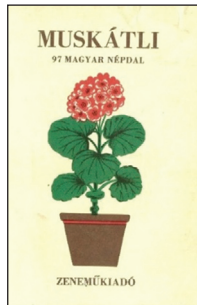
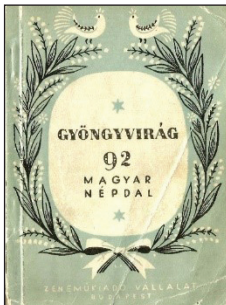
A ZENEMŰKIADÓ VÁLLALAT	
VIRÁGOS	
SOROZATÁNAK KÖTETEI:	
ROZMARING	91 magyar népdal
(Kiss Lajos)	GYÜNGYVIRÁG
(Bárdos Lajos)	92 magyar népdal
VIOLA	
(Hejdu Mihály és Halász Kálmán)	93 magyar népdal
RÓZSA	
(Péczely Áttila)	94 magyar népdal
TULIPÁN	
(Ádám Jenő)	95 magyar népdal
REZEDA	
(Domokos Pál Péter)	96 csángómagyar népdal
MUSKÁTLI	
(Deák-Bárdos György)	97 magyar népdal
NEFELEJCS	
(Mathia Károly)	98 magyar népdal
BAZSARÓZSA	
(Cséni Imre, Cséni Sándor és Pászti Miklós)	99 cigány népdal
SZÁZSZORSZÉP	
(Bárdos Lajos)	100 magyar népdal
Kodály Zoltán gyűjtéséből	

29

Itt említem meg azt a jó szokást, amelyben az énekeket jutalomkottákkal ajándékozták meg, éppen ezekkel a fent említett kötetekkel. Az

elsőt édesapám, Horváth Kálmán kapta az énekarban tanúsított szorgalmáért 1938-ban – élete végéig dalolt és zenélt, noha statikus mérnökként kereste kenyerét –, ma is őrzöm ezt a példányt. A másodikat Andor Ilona adta ajándékba egy tanítványának 1956-ban, Géczi Olgának, remélve, hogy utódja lesz a pályán. Nem így alakult, más utat választott.

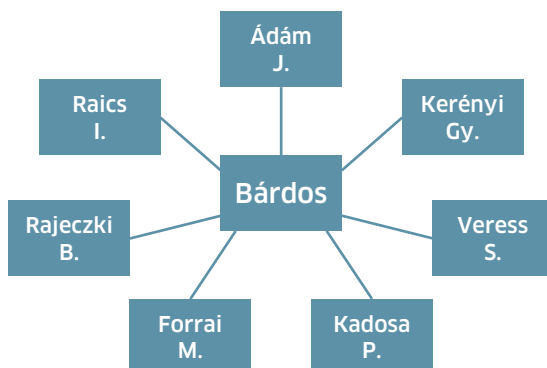
A harmadikat pedig a gyakori szövegíró társ, Lukin László adta ajándékba az iskolai népdalversenyen, amelyet nem is akármilyen okból tartottak, Bartók emlékére 1970. szeptember 26-án a nevezetes dátumon. Mit jelent mindez? A követendő példa fontosságát: mind a három tanár Bárdostól látta azt a figyelmet, gondosságot, előrelátó építkezést, amely,

ha nem is azonnal, de egyszer meghozza gyümölcsét. Ez az a szemlélet, amelyet követnünk kell ma is.

1925 és 1930 között a volt Kodály-osztályból már négyen (Ádám Jenő, Bárdos, Kerényi György és Kertész Gyula) a semmiből elindulva nagy anyagot gyűjtöttek, illetve maguk is komponáltak, amelyek kézi másolással jártak körbe a kórusok repertoárján. Összeállítva felajánlották a Rózsavölgyi Kiadónak, de az nem látott benne üzletet, így hoppon maradtak, mondhatni szerencsére, mert Kertész Gyula felvette a fonalat, és belefogtak maguk a kockázatos vállalkozásba. Az első füzetnek nagy sikere volt, így megalakították a **Magyar Kórus Kiadó** vállalatot, amelynek első száma 1931-ben jelent meg. Kuporgattak, körlevelet írtak, bevonták a postát, így vidékre is eljutottak. Hősies, példamutató munkát végeztek, a kis kottafüzet a végén 32 oldalas szakmai tanácsokkal, ismertetésekkel jelent meg. 1934-től indult a testvérnap, az *Énekszó*, amely az iskolai kérdésekkel foglalkozott kottamelléklettel, az *Éneklő Ifjúság* pedig az azonos című mozgalmat segítette. Mindkettő a közös élményen alapuló zenélés közösségfejlesztő gondolatát erősítette. Két utóbbinak Kerényi György volt a szerkesztője.

Bárdos első holdudvarának tagjai voltak:

A második körben is Kodály-tanítványoknak adtak lehetőséget: Gárdonyi Zoltán, Vásárhelyi Zoltán, Horusitzky Zoltán, Veress Sándor, vagy a következő generációból Járdányi Pál, Pongrácz Zoltán és még sokan mások.

Az Éneklő Ifjúság mozgalom, amely a liedertafel általános zenei közízlés ellen lépett fel, lehetőséget adott a gyermek- és ifjúsági kórusoknak az igényes műsorválasztással való fellépésre. Az elnevezést Bárdos Lajos felesége adta, 1934. április 28-án meg is tartották az első koncertet a Zeneakadémián 14 kórusal. Ott hangzott el összkarént Bárdos vezénylésében Gebhardi *Glóriája*, amely azóta ikonikus darabjává vált a mindenkorai programoknak. A szervezésben Kerényi György is Bárdos mellett állt, a résztvevők Molnár C. Pál fametszetével díszített emléklapot kaptak. A már említett Magyar Kórus nyomon követte az eseményeket, irányelveket is közölt, úgymint:

- Éneklő Ifjúság: iskolai, ifjúsági énekesek együttes hangversenye. Elsősorban a helybeli kórusok vehetők figyelembe, de igen ajánlatos a környékbeli kiváló énekesek vendégszereplése.
- Éneklő Ifjúság címen csak olyan hangverseny rendezhető, amelynek műsora kivétel nélkül a ma haladó kórusirodalom terméseiből vagy klasszikus szerzők műveiből áll.
- Éneklő Ifjúság címen rendezett hangversenyen feltétlenül zendüljön meg a tömegének. Akár többszólamú, akár egyszólamú énekben, de leginkább kánonban.
- A kórusok hallgassák meg egymást, ennek praktikus oka is volt, az összkarra nem kellett várakozni.

A *Körbe-körbe* két kötete is a frissen alakuló énekkaroknak kívánt segítséget nyújtani. A Magyar Kórus Kiadó adta ki Bartók egyeneműkarait és a Kodály-műveket. Kapcsolata a szerzővel élő volt, így 1936-ban Berzsenyi *A magyarokhoz* című versének szövegére írt kánon is bekerült a köztudatba, igen nagy sikerrel. 1941-ben az ad libitum fanfárkíséretes *Istené az áldás* kánont adja közre az összkarok részére, amely később az ideológiailag vitatott szöveg miatt le is került a repertoárról. 1969-ben dr. Vargha Károly világi szövegével *Láng és fény (A munka dicsérete)* címmel indult ismét hódító útjára. Nemcsak Budapesten, hanem szerte az országban is felfrissült a kórusok munkája, Bárdos maga is sok helyen megfordult karnagyként, mindenütt óriási sikerrel. Élete végéig igényelték előadásait, tanácsait. 1940-ben még Amerikában is szerveztek ilyen találkozót.

Sajnos 1950-ben vége szakadt ennek a magyar zenetörténetben igen fontos szakasznak a munkája, én csak érintettem ezt a témát, mert ez egy külön előadás anyaga is lehetne. Zeneakadémista koromban eleinte csak hallomásból tudtam a különböző kiadványokról, mint a *Fallala* vagy az *Ezer év kórusa*, aztán szerencsére ezeket újra kiadták ugyanúgy vagy kicsit más formában.

Ahogy Kodály is látta, milyen fontos az ifjúságnak szánt éneklendő anyag, Bárdos is ezt a példát követve írta meg sorra népdalfeldolgozásait. Ez *Kicsinyek kórusa* címmel két kötetben jelent meg, 32 kétszólamú mű, a többsége népdal. A zeneszerzői példakép, Kodály *Bicinia Hungarica* darabjainak feldolgozása itt is nyomon követhető, például ha a dallam kvintváltó, biztos, hogy a szoprán kezdi és az alt folytatja: ilyen az *Ugyan édes komámasszony* vagy az ellentéte, a kvintelő szerkezetű *A szántói utca*. Az alapanyag 1928-ban készült, négy kisebb darab volt, amelyek Kerényi György *Gyermekkarok* című füzetében láttak napvilágot.

1940-ben született a *Dana-dana*, amely azonnal a kórusok kedvencévé vált. Erőről ezt mondta, amely ma is megszívlelendő: „Ha van fogamatja a szavamnak, arra kérem a kedves kollégákat, hogy ne rohanják túl. Nem lehet úgy gyors csárdást táncolni, hogy mindig csak az egyik lábam teszem a földre, mert dupla gyorsan énekelem el azt a dallamot.”³ A háború után néha követte a kor igényeit, mint a norvég népdalfeldolgozásban, a *Napfényes utakon* vagy a *Nemzeti fény* című kórusmű esetén, de mozgalmi dalokat nem komponált. A *Négy földrész* 1964-ből vagy az *Európa peremén* 1971-ből szintén az éneklő ifjúság részére készült Lukin László szövegeire, aki több művének is szöveganyagát adta kitűnő nyelvi leleményességgel.

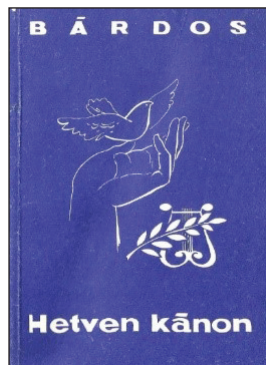
Talán nem véletlen, hogy rögtön az első dallam Kodályé (*Arany szabadság [Aurea libertas]*), mintegy tiszteltetés mesterének és egy olyan kánon, amelyet 1958-ban az újonnan induló *Az ének-zene tanítása* lapnak ajándékozott Kodály. Ez a lap folytatta azt a szakmai munkát, amelyet Bárdos a harmincas években elkezdett. Sajnos ez a lap is a múlté, mára egyedül a *Parlando* maradt meg, amely alkalmazkodva a kor elvárásaihoz, elektronikus formában foglalkozik szakmai kérdésekkel, de tágabb témakörökkel.

A Bárdos-dallamokon kívül találunk népdalfeldolgozásokat, megjegyezve, hogy eredetileg nem biztos, hogy ily módon szólaltak meg, inkább a zeneszerzői hallás adta a lehetőséget az egyszerű többszólamúság megvalósítására. A kánonok kettőtől nyolcszólamig énekelhetők.

Ismét fontos kiemelni kórusvezetői szemléletét, mert sok esetben éppen az előadás érdekében codákkal is megtoldotta a dallamokat, ezzel elérve a kvázi koncertszerűséget. Nem egy esetben a lábjegyzetben hasznos utasítással segítve a helyes előadást vagy szövegálhúzással a megállás helyét.

Szövegük magyar, latin, baskír és horvát, utóbbi nem más, mint a „Kihajolni veszélyes” vasúti felirat megzenésítése kánonformában. Használja a megszokott olasz nyelvű kifejezéseket, vagy ugyanaz a dallam így is, úgy is.

Megfigyelhető a népdal hatása a kánonok esetében, mint tercváltás, tripodía, izoritmia, hatsorosság. Más esetben egy népdal vázát felhasználva a hónapok neveit gyakorolják az énekesek:

70 kánon, avagy a téma az utcán hever!

JANUÁR, FEBRUÁR

A „Kocsi, szekér” dallamából

25

Tárgyilagosan, $\text{♩} = \text{c.}100$ 2 B. L.

Ja - nu - ár, feb - ru - ár, már - ci - us,
Ap - ri - lis, má - jus, jú - ni - us és jú - li - us,
augusztus, szeptember, ok - tó - ber.

Ha mind végeztek:
Ki - ma - radt no - vember, de - cem - ber.

³ BRÜCKNER Huba: *Egyenes úton - Bárdos Lajos élete*. Bp., Bárdos Lajos Társaság, 2017, 280.

A helyes tempó eltalálását sok esetben egy jól megválasztott jelzővel vagy hasonlattal telitalálatként segíti itt „tárgyilagosan”, vagy a *Ping-pong*ot „fiatalosan”, a *Kaukázusi szűrmellényt* „vaskosan” és a *Földrajz*ot „tevelépés”-tempóban. Persze azért ott a metronómjelzés (negyed c. 60), de mennyivel könnyebb az élethű előadás legkörenek a megteremtése ezzel a segítséggel. Azt is mondhatnánk, semmit sem bír a véletlenre, avagy rosszak a tapasztalatai? A szöveg Heltai Jenő tollából való.

Minden érdekelt, és mindent kipróbált, úgy közvetítve az előadó felé, mintha ez lenne a világ legtermészetesebb dolga – ebben az esetben a dallam nem más, mint egy Bartók-skála gyakorlása –, mindezt a lábjegyzetből tudjuk meg, ahol köszönetet mond Lendvai Ernő Bartók-kutatónak. Igen nemes gesztus!

A *Balaton* című kánon, Gárdonyi Zoltán szerzeménye a módosított hangok gyakorlására tökéletes, amelyek alsó váltóhangként kerültek ebben az esetben a műbe.

A *Hetven* kánon elemzése is nagyobb téma lehetne. Az összeállítással megint a mindennapok munkáját segítő válogatás a részéről klasszikus szerzőkön, népdalokon és Bárdos-dallamokon, illetve szövegeken át ad széles lehetőséget az alkalmi vagy iskolai csoportoknak a legegyszerűbb többszólamúság gyakorlására.

A hét fejezetben ismerős neveket találunk a kezdetekből a '30-as évek csapatából, mint Kerényi György, Raics István vagy Dienes Valéria, akár zeneszerzőként, akár szövegíróként. A saját művek 1921 és 1969 között születtek, több esetben ezekkel a dallamokkal a tankönyvekben is találkozhattunk.

1977-ben a *Cantemus* című művében, amelyet a debreceni Nemzetközi Bartók-kórusverseny felkérésére írt személyes hitvallásként az éneklés szépségéről és örömről vall, gyakran olvasható mottóként:

„Csak énekelj, mert az ének jó dolog.
Csak énekelj, mert az ének víg dolog.
Csak énekelj, mert az énekben szív dobog.”
(Bárdos Lajos)

Irodalomjegyzék

- BÁRDOS Lajos (szerk.): *101 magyar népdal*. Magyar Cserkész Szövetség, 1937 (Kodály Zoltán előszavával).
- BÁRDOS Lajos (szerk.): *Gyöngyvírág. 92 magyar népdal*. Bp., Zeneműkiadó Vállalat, 1959.
- BRÜCKNER Huba: *Egyenes úton – Bárdos Lajos élete*. Bp., Bárdos Lajos Társaság, 2017.
- ITTZÉS Mihály: *Bárdos Lajos = Magyar zeneszerzők* 36. Bp., Mágus Kiadó, 2009.

Kollár Éva

Bárdos Lajos arca négy művének betanítása tükrében

Bárdos Lajos a Budapesti Monteverdi Kórus próbáján

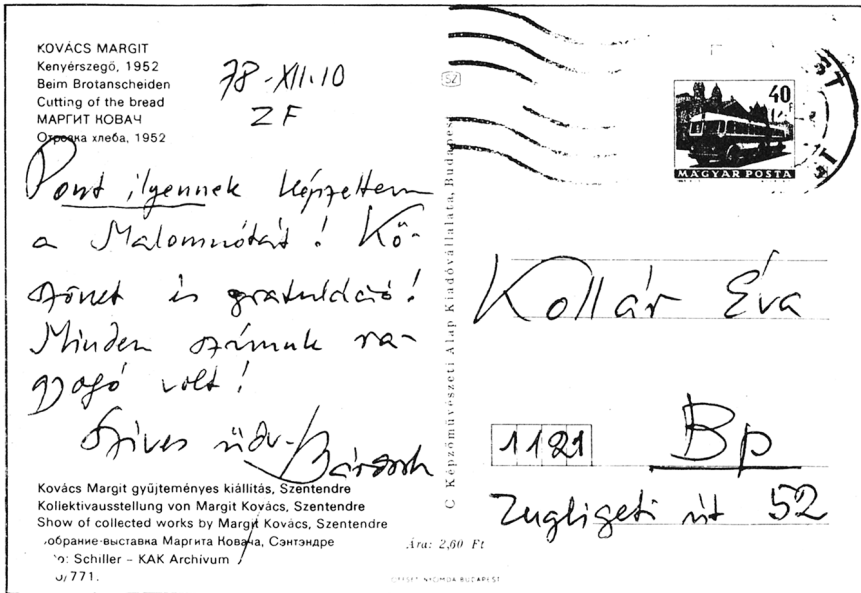
1986. április 16-án Bárdos Lajos a Budapesti Monteverdi Kórus vendége volt. Együttünk lelkes amatőr csapat volt, akkor már tizennégy éves múlttal. Azon a tavaszon több hangversenyt terveztünk, és ezeken Bárdos Lajos több művét is műsorra tűztük. Nyáron pedig az olaszországi Arezzóba készültünk, hiszen az előző évben a nemzetközi kórusversenyen elnyertük a nagydíjat, amelynek jutalma az volt, hogy kórusunk az 1986. évi verseny megnyitóján önálló hangversenyt adhatott Francesco Petrarca szülővárosában, a róla elnevezett csodálatos színházban. A felkészülés

35

A Budapesti Monteverdi Kórus 2000-ben. Zombori László fotója

idején meghívtuk egy próbánkra Bárdos Lajos tanár urat. Reménykedtünk, hogy teljesíti kérésünket, és bár a Zeneakadémián nem voltam a tanítványa – a mi évfolyamunkat Ujfalussy József tanította zeneelméletre –, korábban néhány hangversenyen már énekeltünk a jelenlétében. Azt is tudtuk, hogy ha tehetne, minden koncertre elment, és a szíves hívást csak okkal hátrította el. A hallott produkciókat mindig tömören értékelte. Ma is sokan őrzik bátorító szavait, amelyekkel boldoggá tette az igyekvő énekeseket és a karnagyokat. 1978-ban egy szereplésünk után nyílt posztai képeslapon például ezt írta nekünk:

„Pont ilyennek képzeltem a Malomnótát! Köszönet és gratuláció! Minden számuk ragyogó volt! Szíves üdv. Bárdos L.” (A képeslap hátoldalán Kovács Margit: *Kenyérszegő* című képe volt.) És a Tanár úr ezzel a mondatával hosszú évtizedekre szárnyakat adott nekünk.

Bárdos Lajos és Kollár Éva 1986-ban a Hyatt szállóban a tiszteletére rendezett hangversenyen

Nos, Bárdos Lajos elfogadta a meghívásunkat, eljött a próbánkra. Ez igen nagy megtiszteltetés volt, de nem sejtettük, hogy életre szóló ajándékot kapunk tőle. A műsorunkon négy műve szerepelt: a *Libera me* (1935), az *Ave maris stella* (1937), az *Első népdalrapszódia* (1951) és a *Régi táncdal* (1951). Amikor a Tanár úr megérkezett, megilletődött csöndben ültünk, és ő azonnal egy kedves szójátékkal köszöntött minket: „Hallom, hogy éneklük: »Lovátt csinosítja, magát itatgatja!«” Az első népdalrapszodiában található szöveg tréfás kifordítása volt ez, hiszen ott az áll: „Lovátt itatgatja, magát csinosítja!”

2

11 *2x cresc.*

Lo-vát i - tat - gat - ja, ma - gát csi - no - sít - ja,
An - nak a med - ré - ből i - gaz - gyön - gyöt szed - nék.

es - te, ma - gát csi - no - sít - ja,
mer - ném, i - gaz gyön - gyöt - szed - nék,

es - te, lo - vát i - tat - gat - ja, de ma - gát csi - no - sít - ja,
mer - ném, an - nak a med - ré - ből, hej i - gaz - gyöngyöt szed - nék,

es - te lo - vát i - tat - gat - ja, ma - gát csi - no - sít - ja,
mer - ném, an - nak a med - ré - ből i - gaz - gyöngyöt szed - nék,

14 *dim.*

A pi - ci - ke szá - ját a csók - ra i - ga - zít - ja.
Az én é - des ró - zsámnak az - zal ked - ves - ked - nék.

A pi - ci - ke szá - ját a csók - ra, csók - ra i - ga - zít - ja.
Az én é - des ró - zsámnak az - zal, az - zal ked - ves - ked - nék.

A pi - ci - ke szá - ját a csók - ra, csók - ra i - ga - zít - ja.
Az én é - des ró - zsámnak az - zal, az - zal ked - ves - ked - nék. *mf*

A pi - ci - ke szá - ját i - ga - zít - ja, a
Az én é - de - sem - nek ked - ves - ked - nék, én

37

„No, no, VIGYÁZATI!” – mondta huncut mosollyal. A Tanár úr bizonyosan ismert olyan ifjú énekeseket, akik örömmel találtak ki szójátékokat a kórusművek eredeti szövegére. Bizony a módszer a mi fiainknak sem volt ismeretlen.

Hatalmas nevetés tört ki, és ezzel ő fel is oldotta izgalmunkat. Azt kérdezte, hová készülünk? Mondtuk, hogy Arezzóba, mire ő: „Hallom, hogy Grönlandra is mennek.” Újabb nagy nevetés után komolyra váltva ezt mondta: „Essünk túl a nehezén!”

Libera me

Bárdos tanár úr mesélni kezdett: „Nem tudom, hogy a történe-tről mit tudnak... A X. század vége felé, amikor közeledett a kerek ezres esztendő, egész Európában elterjedt – valami félreértett írás vagy jóslás alapján –, hogy pontosan 1000-ben lesz vége a világnak. És az egész föld halálos rettegésben élt, mondjuk ez akkoriban körülbelül Európát jelentette. Volt, aki dőzsölésnek adta a fejét, »addig élünk, amíg lehet«, volt, aki elment remetének, volt, aki szétosztotta vagyonát, más meg összeropkodta a szomszédjától. Szóval mindenki meg volt örülve. S akkor egy költőnek támadt az a vizionárius ötlete, hogy majd a világvégen tűz fogja elpusztítani a világot. Honnan sejtette ez a költő, hogy egyszer eljöhét az az idő – pedig most már nagyon ott állunk a lehetőségnél –, hogy valaki tévedésből megnyom egy piros gombot és elpusztul a földi lét, az emberi kultúra. Maguk már nem éltek meg, ránk '56-ban meg '45-ben szakadt ház a bombázásokban, és mi volt ez ahhoz képest, amit azután Hiroshima élt meg. Nem tudom: láttak biztosan egész testükben összeégett gyerekeket, embereket... Szóval, a végnek a rettegése van ebben a latin szövegben. Úgy próbálják magukat behelyezni egy ilyen lelkiállapotba: Jaj, holnap ránk szakad az öt emelet, és ezek a vastagabb gerendák szétzúzzák a koponyánkat és kiloccsan az agyunk, az a lekvár!!!” Félelmetes volt, ahogy beszélt, izzottak a szavai. Ezután alig tudtunk megszólalni. „*Libera, libera me Domine de morte aeterna...*”

VEGYESKAR

LIBERA ME
Visio de Judicio Ultimo*

BÁRDOS Lajos

Agitato, ♩ = 158

The first system of the musical score is for a mixed choir (Soprano, Alto, Tenor, Bass). It begins with the tempo marking 'Agitato, ♩ = 158'. The Soprano part has a whole rest. The Alto and Bass parts start with a piano (*p*) dynamic. The lyrics are: 'Li- be- ra, li- be- ra me Do- mi- ne de'.

S
A
T
B

Li- be- ra, li- be- ra me Do- mi- ne de

5

The second system of the musical score continues the choir parts. It starts with a measure rest for the Soprano part. The lyrics are: 'de mor- te ae- ter- na in mor- te, de mor- te ae- ter- na in de mor- te ae- ter- na in mor- te, de mor- te ae- ter- na in'. Dynamics range from piano (*p*) to forte (*f*).

de mor- te ae- ter- na in
mor- te, de mor- te ae- ter- na in
de mor- te ae- ter- na in
mor- te, de mor- te ae- ter- na in

* Látomás a végétéletről

© 1936 by Magyar Kórus, Budapest
Copyright assigned 1950 to Editio Musica, Budapest
Printed in Hungary

Z. 8331

Néhány ütem után megálltunk. Az ő első megjegyzése ez volt: „A tempó tökéletes, amit külön köszönök, mert semmivel sem lehet jobban elrontani egy művet, mint a hamis tempóval. Vagy túlnyargalva, vagy túl vontatva. Valahol valaki gisz helyett g-t énekel, »Na bumm!«, mondja a pesti tájszólás, ki hallja azt, senki! De ha egy ropogós tánc végig vontatva megy, vagy egy elmélyülő valami nyargalva, akkor tönkre van téve az egész darab. Ezt külön nagyon szépen köszönöm.”¹ Azután elmondta, hogyan kellene énekelnünk a *Libera me* első néhány ütemét: „Az elején az alt és basszus legyen szíves jóval több levegőt adni. Lihegve, hörögve! A rettegéstől szinte fuldoklik. Libera, libera! Nem így énekeljük, hogy ments meg, ments meg egy szünyogtól, amelyik csípi a vállam! NEM, NEM! A végítélettől való borzalom van rajtuk. Libera! Ments meg Uram! Libera, libera! Nagyon sok levegőt ráadni a mássalhangzókra! Na, most, ez aztán halkabb is lehet ugyanakkor, és egyszersmind fölkiáltunk, aeterna (óriási kiáltás), de úgy, hogy a Vilma néni a nézőtéren megijedjen ám!” Hirtelen hozzám fordult: „Ne haragudjon, megijesztettem?” (Hatalmas nevetés robbant ki, mert láthatóan összerementem a Tanár úr váratlan hangerejétől.)

Újra elkezdtek, de hamar megállított minket. „Nem hallom a h-t, a levegő hehezetes, majdnem lh, mint a finn nyelvben, ahol minden mássalhangzónak van egy hehezetes párja. Az első csattanó következők: »Dum veneris iudicare saeculum per ignem...« Amikor eljön a tűz által megítélni a világot.”

¹ Érdekes, ahogy ma meghallgatom ezt a tempót, bizony lassabb, mint a kottában kiírt metronómjelzés: negyed = 158. Talán azzal függött össze Bárdos tanár úr egyetértése az akkori tempóval, amit idősebb korában többször tapasztalhattunk, hogy már lassabban képzelte el a saját műveit. Egyszer a debreceni kórusversenyen, talán 1982-ben, amikor a *Dana-danát* igen friss tempóban énekelte egy kórus, akkor az előadás közben felháborodva hangosan megjegyezte: „Lám csak, ezeket üldözi a rendőrség!”

10

di- e il- la tre- men- da, quando

di- e il- la tre- men- da, quando

di- e il- la tre- men- da, quando

di- e il- la tre- men- da, quando

15

cae- li mo- ven- di sunt et ter- ra, dum

cae- li mo- ven- di sunt et ter- ra, dum

cae- li mo- ven- di sunt et ter- ra, dum

cae- li mo- ven- di sunt et ter- ra, dum

19

tellato

ve- ne- ris ju- di- ca- re sae- cu- lum per i- gnem.

ve- ne- ris ju- di- ca- re sae- cu- lum per i- gnem.

ve- ne- ris ju- di- ca- re sae- cu- lum per i- gnem.

ve- ne- ris ju- di- ca- re sae- cu- lum per i- gnem.

„Ennek nem szabad olyanok lennie, mint 3-4 ütemmel ezelőtt. Ugorjon a tetejére, kegyetlen, rettenetes vaskalapáccsal verik szét a koponyákat! Nem tudom, van-e jelölve a *martellato*. Azért örülök, hogy alkalmat adnak ilyen személyes találkozásra, mert most már van 60 éves tapasztalatom: otthon az íróasztalnál soha nem lehet úgy elképzelni egy művet, annak a végleges formáját, mint mikor az élő hanganyag, pláne egy ilyen kóruson, az ember megkapja: de ott van a *martellato*, vagyis kalapálva, kegyetlenül. Ugyanakkor egy háromszoros *fortissimo*, *fff*. »*Quando caeli movendi sunt et terra*« - Amikor az ég és a föld meg fognak indulni... Az összes mássalhangzó keményen, *marcato* kopogjon. Úgy, úgy, nagyon jó! Jó hosszú szünet, *fermata* - határozatlan a jelentése, de ezen a ponton (23. ütem) mindenesetre *lunga* (hosszan).”

42 „Utána személyessé válik: *én félek és rettegek, mert jön az ítélet napja. Tremens - tremolo, trema* szóból. Rettegek, hogy hová bújjak, mindenhol utolér a tűzvész, az égő olaj. Úgy kell énekelni, mint az elején. Itt ki van írva a *sotto voce*, nem érzem a különbséget, az eleje és ezen rész között, vagyis ott is úgy (*sotto voce*) kell énekelni. »*Atque ventura*« - fokozni! Most mindennél több: »*Quando caeli movendi sunt et terra*...« - fokozni! A végén: *et terra* - hirtelen egy-két emeletet tovább zuhan, lassítani és próbáljon meg itt egy jóval lassabb *glissandót*, és erős hangsúly legyen a *terra* első szótagján. »*Dies irae, dies illa*« - A harag napján, azon a napon... súlyos legyen.”

4
24 *Meno mosso*, ♩ = 100

mp sotto voce
Tre- mens fa- ctus sum e- go et ti- meo,
mp
dum di-

mp sotto voce
Tre- mens fa- ctus sum e- go et ti- meo,

29
mp dum di- scus- si- o ve- ne- rit at- que ven- tu- ra i-
mf cresc. e string.
at- que ven- tu- ra i-
mf cresc. e string.
8 scus- si- o ve- ne- rit at- que ven- tu- ra i-
mf cresc. e string.
at- que ven- tu- ra i-

34
f ra, di- scus- si- o, di- scus- si- o et
f ra, di- scus- si- o, di- scus- si- o et
f ra, di- scus- si- o, di- scus- si- o et
f ra, di- scus- si- o, di- scus- si- o et

38 Tempo I, ♩ = 160

i- ra. Quan- do cae- li mo-

i- ra. Quan- do cae- li mo-

i- ra. Quan- do cae- li mo-

i- ra. Quan- do cae- li mo-

42

ven- di sunt et ter- ra, et ter-

ven- di sunt et ter- ra, et ter-

ven- di sunt et ter- ra, et ter-

ven- di sunt et ter- ra, et ter-

45 rit.

- ra, et ter- ra. 1

- ra, et ter- ra. 1

- ra, et ter- ra. 1

- ra, et ter- ra. 1

„A szoprán sötét, altos dobütésekkel énekel. Az alt dallama kiadós *forte*. Ki kell törölni az *m* betűt a *mf* előtt! Előre mondom, hogy ne kelljen megállni: a basszusnál is ugyanígy. Sötéten! Rettenetes hang, minden egyes szótag a végítélet súlyával.

»Calamitatis et miseriae« - csapás és nyomorúság... fenyegető, mintha ökölbe szoritott kéz volna! »Dies magna et amara valde...« - hatalmas keserűség napja.

6
50 Funebre. ♩ = 56 *p pesante* $\frac{4}{8}$ *kiadós f* $\frac{4}{4}$

Di- es i- rae...
Di- es il- la, di- es i- rae,
di- es il- la,

53 $\frac{12}{8}$ $\frac{4}{4}$

Di- es ma- gna...
Di- es ma- gna...
ca- la- mi- ta- tis et mi- se- ri- ae

55 $\frac{5+4}{8}$ $\frac{10}{8}$ *flebile e lacrimoso* $\frac{4}{4}$

di- es magna et a- ma- ra val- de.
di- es magna et a- ma- ra val- de.

58 **Tempo I**, $\text{♩} = 160$

Dum ve-ne-ris ju-di-ca-re sae-cu-lum per
 Dum ve-ne-ris ju-di-ca-re sae-cu-lum per
 Dum ve-ne-ris ju-di-ca-re sae-cu-lum per
 Dum ve-ne-ris ju-di-ca-re sae-cu-lum per

62 **Martellato**, $\text{♩} = 128$

i-gnem, dum ve-ne-ris ju-di-
 i-gnem, dum ve-ne-ris ju-di-
 i-gnem, dum ve-ne-ris ju-di-
 i-gnem, dum ve-ne-ris ju-di-

65
 ca-re sae-cu-lum per i-gnem.
 ca-re sae-cu-lum per i-gnem.
 ca-re sae-cu-lum per i-gnem.
 ca-re sae-cu-lum per i-gnem.

Megrendülten énekeltünk, hangunk erősen összeszorult, hiszen nem szoktunk hozzá ilyen kegyetlen hangvételhez. Rádöbrentünk, hogy mennyi szín, érzelem, tragikus helyzetfestő elem hiányzik palettánkról, és hogy mindezt meg kell tanulnunk ahhoz, hogy a művet hitelesen előadhassuk. A levegőtlen, szűkös, városi próbate-

rem falai szétrúnyáltak: fiatal énekeseinkkel magunk körül láttuk a borzongató tüzet, öldöklést, a pusztulást, elképzeltük a végítéletet. Megpróbáltuk átélni a jelenetet, és követni a közöttünk ülő prófeta jövendölését. A döbbenetből kiáltás szakadt fel bennünk, siránkozás és jajgatás társult a könnyörgéshez. Ki figyelt akkor a tiszta intonációra! Minden igyekezetünkkel próbáltuk átélni a világegést. Lelki megrázkód-tatás és fizikai szenvedés volt egyszerre. Valószínű, hogy így mindnyájan először találkoztunk ezzel a rettenettel. Kifulladásra értünk a mű utolsó oldalához.

„»Requiem aeternam dona eis Domine, et lux perpetua luceat eis...« - Örök nyugodalmat adj nekik, Urunk, és az örök világosság fényeskedjék nekik!”

60 *ff* *lunga* **Molto tranquillo**, ♩ = 56 *P*

1 Re-qui-em ae-ter-nam do-na e-is
1 Re-qui-em ae-ter-nam do-na e-is
1 Re-qui-em ae-ter-nam do-na e-is

74 *pp* *dolcissimo*

Do-mi-ne, et lux per-pe-tu-a lu-ce-at
Do-mi-ne, et lux per-pe-tu-a lu-ce-at
Do-mi-ne, et lux per-pe-tu-a lu-ce-at

78 *calando* *lunga*

e-is. calando lunga
e-is. calando lunga
e-is. calando lunga
e-is. calando lunga

c. 3'15"

„Annyi szünetet hagyni a 70. ütemnél, hogy átrendeződjenek a torkok, át kell hangszerelni a hangszalagokat. A test számára borzalmas, kegyetlen, égető kalapácsok, sziklák zuhognak, elpusztult a test, ki tudja, milyen borzalmas kínok között, a földtől megszabadulva marad a lélek, nincs anyaga, a földtől megszabadulva marad a lélek. Idő kell a váltáshoz: mindenki berendezkedik: anyag ki, marad a tiszta gondolat, az idea, a lélek.”

Bárdos Lajos a legfeszültebb pillanatokot is fel tudta oldani. A lehető leghalkabb próbálkozásunk után halálosan komolyan így szólt: „Pardon, elfelejtettem kérni, hogy ne ordítozzanak, hanem halkan! Lopva venni a levegőt!” Nagy nevetés bukfcenezett ki belőlünk. Majd: „A tenor a 79. ütemben az átkötött c hangon lágy, meleg hullámot csináljon, nem kihagyni!” Már kéken-zölden fuldokoltunk a hosszú *piano* záróakkordon, próbáltuk volna megvalósítani a kérését, de örömünkre, a javítást már nem kérte végig. Megbékélve így szólt: „BRAVÓ! Nagyon köszönöm!”

Csaknem egyórás munka után a kérdésekre, hogy összefoglaljuk-e a művet, így válaszolt: „Nem! Nem szabad túlpróbálni!” A kórus hálás nevetéssel nyugtázta, hogy nem kell újra nekifeszülni ennek a mélységesen drámai műnek. Nagyon elfáradtunk!

Ave maris stella

Tovább léptünk, következett az *Ave maris stella*. Ennek a műnek a különleges szépségét is Bárdos tanár úrral fedeztük föl. „Eszményi édesanyához szól a mű, olyan könnyű legyen! Ahogy az imént sötétebb hangot kértem, a szopránt altosan, most az altot világosan kérem. Lehet *alla breve*! Az első és a harmadik versszak égi dicsőítés, a második és a negyedik versszakban a férfikar a földi bajokról énekel. Csupa könyörgés. »*Virgo singularis...*« - *Egyetlen Szűz...* visszanézni az azúrkék égi hangra (mint az elején). »*Vitam praesta puram*« (34. ütem) - sötéten, a basszus segít a tenornak! »*Semper collemur!*« - mindig örvendjünk! »*Allargando molto*« - nagy lassítás! (Ne visszhangozza az előző, megfelelő helyet! Ismételni ok nélkül sohasem szabad!) Legyen vége a bajoknak, nyavalyának, *mindig örvendjünk!* Nagy könyörgés, jó szélesen!” Megpróbáltunk eleget tenni a Tanár úr kérésének, és ő erre most dicsért: „Ugye, hogy tudnak?”

Éber Anna: Mária a gyermekkel (Bajai Éber Múzeum)

CHORUS MIXTUS

AVE MARIS STELLA (1937)

(MADONNA-KÉP)

Paulus Diaconus (730—799)

Füzi

Lajos BÁRDOS (* 1899)

(Nk 1970)

Teneramente, $\text{♩} = 56$

The first system of the musical score is for a mixed chorus (Soprano, Alto, Tenor, Bass). It begins with a treble clef and a key signature of three sharps (F#, C#, G#). The tempo is marked 'Teneramente' with a quarter note equal to 56 beats. The music starts with a piano (*p*) dynamic. The lyrics are: 'A - ve ma - ris stel - la, (a) De - i Ma - ter al - ma,'. There are 'poco' markings above the notes for '(a)' and 'al - ma,'.

(anyagtalan, azúrkék hangon)
immaterial, azur blue voice

5

The second system continues the vocal parts. It includes a measure rest for the Soprano and Alto parts. The lyrics are: 'fe - lix cae - li por - ta. fe - lix cae - li por - ta. at - que sem - per Vir - go, fe - lix cae - li por - ta. fe - lix cae - li por - ta.'. The dynamics are marked with *p*. There is a 'poco rit.' marking above the final measure.

9 a tempo

The third system continues the vocal parts. It includes a measure rest for the Soprano and Alto parts. The lyrics are: 'Su - mens il - lud A - ve (e) Gab - ri - e - lis o - re,'. The tempo is marked 'a tempo'. There are 'poco' markings above the notes for '(e)' and 'o - re,'.

13 *poco meno mosso*

mu - tans E - vae no - men.
 mu - tans E - vae no - men.
 8 fun - da nos in pa - ce, mu - tans E - vae no - men.
 mu - tans E - vae no - men.

18 *2 a tempo*

T Sol - ve vin - cla re - is, *ad lib.*
 B (súlyos, sötét hangok) pro - fer lu - men cae - cis, *mf*

22 *allargando*

S ma - la no - stra pel - le, bo - na cun - cta po - sce. *mf*
 A ma - la no - stra pel - le, bo - na cun - cta po - sce. *mf*
 T ma - la pel - le, bo - na cun - cta po - sce. *f*
 B ma - la pel - le, bo - na cun - cta po - sce. *f*

26 *2 a tempo* - 3 -

S *p* Vir - go sin - gu - la - ris, *poco* (i)

A *p* in - ter o - mnes mi - tis, *poco*

30 *pp* *poco rit.*

mi - tes fac et ca - stos.

mi - tes fac et ca - stos.

8 *p* nos cul - pis so - lu - tos *pp* mi - tes fac et ca - stos.

mi - tes fac et ca - stos.

34 *mf a tempo* *ad lib.*

T *ad lib.* Vi - tam prae - sta pu - ram, *mf* *ad lib.*

B i - ter pa - ra tu - tum,

38 *mf* *4 allargando molto* *dim.* () 2

ut vi - den - tes JE - SUM sem - per col - lae - te - mur.

ut vi - den - tes JE - SUM sem - per col - lae - te - mur.

8 ut cum JE - SU sem - per col - lae - te - mur.

ut cum JE - SU sem - per col - lae - te - mur.

Z. 13 077

- 4 -

42 **2 a tempo** (senza cresc.)

S Sit laus De - o Pa - tri, (i)

A sum - mo Chri - sto de - cus,

46 **4**

tri - bus ho - nor u -

tri - bus ho - nor u -

8 spi - ri - tu - i San - cto, tri - bus ho - nor u -

tri - bus ho - nor u -

50 **rallentando**

nus. A - men, a - men.

nus. A - men, a - men.

nus. A - men, a - men.

nus. A - men, a - men.

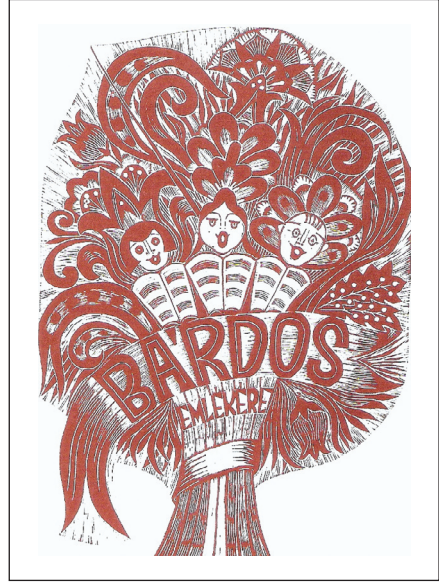
1937

c. 2'25"

Felelős kiadó a Zeneműkiadó Vállalat igazgatója.
 Z. 13077 (0.33 A/5 fr) 83/36446 Zeneműnyomda, Budapest. Felelős vezető Kormány Imre.
 Felelős szerkesztő Kovács Máttyis. Műszaki szerkesztő Vas János. Műszaki vezető Tóth Béláné.

Első népdalrapszódia

Örömmel fogtunk hozzá ehhez a darabhoz, hiszen itt kicsit lazulhatott a lelki feszültség, és a játékos humor percei következtek. „Aztán, tudják, hogy mi a lassú csárdás? Járvák még manapság?” Szerencsénkre néhányan voltak már az akkor virágba szökkenő táncházakban, így büszkén válaszolták, hogy igen! Bárdos azért elmagyarázta: „Kihúzott nyakú, lassú lépés.” (Negyed = 76!) Itt hangzott el a huncut, kifordított szöveg, amelyet a szerző érzésekor idézett: „*Loudt csinostija, magát itatgatja*”, persze eredeti változatában. Bárdos Lajos ebben a műben csak ritkán állított meg minket, és akkor is lényegét föltáró gondolatokat adott. Például azt mondta: úgy kell énekelni, hogy a csipőcsontot 2-2 centiméterrel jobbra-balra helyezzük a széken, azaz ülve is táncolni kell hozzá! Természetesen kacagtunk az ötleten. Amikor megpróbáltunk így énekelni, fölkiáltott: „Tizenegyen nem mozgatták a csipőjüket, hiába kértem!” (Mi legalább 35-en ültünk a kicsi próbaterebben!) Ő pedig komolyan, szenvedélyesen mondta: „NEM! Nem férek a bőrömbé! Hétfőtől péntekig a mezőn dolgoztam, látástól vakulásig. De szombat este még van energiám táncolni! Mindent kibír ez a nemzet: a tatárok a magyarság 9/10 részét kiirtották; kibírtuk a törököket; a Habsburgokat, még az eszkimókat is...” – most még nagyobb hahota jutalmazta Bárdos gondolati tréfáját.

Tavaszy Noémi emléklapja
(A Bárdos Lajos Társaság képeplapja)

Szellő zúg távol, alszik a tábor.
Alszik a tábor, csak a tűz lángol.
Rakd meg, rakd meg
cserkészpajtás azt a tüzet,
Isten tudja, mikor látunk
megint ilyet.

Szellőzúgásnak fárad a hangja.
Kis falucskának szól a harangja.
Hallga, hallga, szól a harang:
bim, bam, bim, bam.
Lelkünk mélyén kél rá visszhang:
bim, bam, bim, bam.

Az 1924-ben
megjelent
cserkészdalos
füzet borítója

2

11 *2x cresc.*

Lo-vát i - tat-gat - ja, ma-gát csi-no - sít - ja,
An-nak a med-ré - ből i - gaz - gyön-gyöt szed - nék,

es - te, ma-gát csi-no - sít - ja,
mer - ném, i - gaz gyön - gyöt - szed - nék,

es - te, lo - vát i - tat - gat - ja, de ma-gát csi - no - sít - ja,
mer - ném, an - nak a med - ré - ből, hej i - gaz-gyöngyöt szed - nék,

es - te lo - vát i - tat - gat - ja, ma-gát csi - no - sít - ja,
mer - ném, an - nak a med - ré - ből i - gaz-gyöngyöt szed - nék,

14 *dim.*

A pi-ci - ke szá - ját a csók - rá i - ga - zít - ja.
Az én é - des ró - zsmának az - zal ked-ves - ked - nék.

A pi-ci - ke szá - ját a csók - ra, csók-ra i - ga - zít - ja.
Az én é - des ró - zsmának az - zal, az-zal ked-ves ked - nék.

A pi-ci - ke szá - ját a csók - ra, csók-ra i - ga - zít - ja.
Az én é - des ró - zsmának az - zal, az-zal ked-ves - ked - nék. *mf*

A pi-ci - ke szá - ját i - ga - zít - ja, a
Az én é - de - sem - nek ked - ves - ked - nék, én

17 *p cresc. (poco sost.)*

A lo - vát meg - i - tat - ja, hej, ma-gát csi - no-sít - ja,
med - ré - ből i - gaz-gyön - gyöt hej, i - gaz-gyöngyöt szednék

A lo - vát meg - i - tat - ja, hej, ma-gát csi - no-sít - ja,
med - ré - ből i - gaz-gyön - gyöt hej, i - gaz-gyöngyöt szednék

La la la magát csi - no - sít - ja,
La la la i - gaz - gyön - gyöt szed - nék,

lo - vát i - tat-gat - ja, ma-gát csi - no - sít - ja,
an - nak a med - ré - ből i - gaz - gyön - gyöt szed - nék,

A „Kopasz csirke, vadliba” szövegnél hatalmas hangsúlyokat tett az utolsó szótagra: -ba! Minden aprónak látszó beírást halálosan komolyan vett, picicrescendót, hangsúlyt, tempójelzést. Közben elmondta, hogy a táncnál nem érdemes „prozódizálni”. „Olykor a csattogás, vidám meglepetés a fontos!”

9

79

ko-pasz csir - ke, vad - li - ba, gye-re paj - tás

ko - pasz csir - ke, vad - li - ba, gye - re, gye-re, gye-re, gye-re,

ko-pasz csir - ke vad - li - ba gye-re paj - ti a

ko - pasz csir - ke vad - li - ba, gye - re paj - tás

82

lag - zi - ba! Ko-pasz csir - ke, vad - li - ba,

lag - zi - ba! Ko - pasz csir - ke, vad - li - ba,

lag - zi - ba! Ko-pasz csir - ke, vad - li - ba,

lag - zi - ba! No de ko - pasz csir - ke, vad - li - ba,

85

Gye-re paj - tás lag - zi - ba! Duj, du - li, dú - új

Gye - re, gye-re, gye-re, gye-re lag - zi - ba! Du - li, duj, du - li, duj, du - li,

Gye-re paj - ti a lag - zi - ba! Ad - ja - tok csak

Gye - re paj - tás lag - zi - ba!

Régi táncdal

A Tanár úr az „Ungarescha” dallamra írt műhöz is történeti-hangulati bevezetést tartott, ezzel magyarázatot adott arra, hogy miért nem könnyed muzsikaként kell előadni a művet: „Ez nehéz csizmás hajdúk tánca volt, akik szőrbundában, vasfegyverekkel ropták. A hajdúk pedig a XVII. században súlyos fegyverekkel hadakozó, izmos népség voltak. Egyáltalán nem úgy járták, mint a mai fiatalok a városban...”

RÉGI TÁNCDAL

Dallama: „Ungarescha” J. Paix orgonakönyvéből (1583)
szövege Vargha Károlytól (1949)

BÁRDOS Lajos
Tam-búr, tam-búr,

Tempo di „hajdútánc” (♩ = 120)

Sz. A. *mf* An-dan-dó-ri tamm, an-dan-dó-ri tamm,

T. *mf* Tamm-búr, tamm-búr, tamm-búr,

B. *mf* Tamm-búr, tamm-búr, tamm-búr,

6 an-dan-dó-ri a tam-búr, an-dan-dó-ri, tam-búr, tam-búr, an-dan-dó-ri a
an-dan-dó-ri tamm, an-dan-dó-ri tamm, an-dan-dó-ri
tamm-búr, tamm-búr,
tamm-búr, tamm-búr,

„A tenor dallamát, amelyik úgy kezdődik, hogy »Édes rózsám, szívem kedvese, hallod hív az ének...« - ezt ki kell emelni, aminek van egy automatikus megoldása: a többi szólam itt úgy énekeljen, hogy mindenki figyelje, kövesse, értse a tenor minden apró hangját. Ha az énekkari tag nem hallja szóról szóra a dallamot éneklő szólamot, akkor az az ő hibája. És akkor a végén egy csárdás pofont kap.” A „Bűg a bőgő húrja” (45. ütem) részénél ezt mondta: „Gyerekek, ezt úgy kell, hogy kipuffanjon a két pofátok!” Ekkor már mindenen nevtünk.

41

oly szép, de

é - des pá - rom jöjj i - de, jöjj i - de, oly szép így ez az é - let!

nó - tánk hang - ja ma mesz - sze száll - jon: oly szép így ez az é - let! Bűg a

jöjj! . . . Bűg a

59

46

Pen - ge - ti cim - bal - munk is vi - gan, pen - ge - ti cim - bal - munk is

bő - gő, cim - ba - li - cimm, bűg a bő - gő, cim - ba - li - cimm,

bő - gő húr - ja, dzumma dzumm, 2 bűg a bő - gő húr - ja, dzumma dzumm,

51

cim - bal - munk de vi - gan pen - ge - ti, bűg a bő - gő húr - ja,

vi - gan: * 1 cin ci - ni cin ci - ni, cin ci - ni cinn, 2 cin ci - ni cin ci - ni cin ci - ni cinn,

bűg a bő - gő, cim - bal - munk de vi - gan pen - ge - ti, bűg a bő - gő

3 bűg a bő - gő húr - ja; dzumma dzumm, 4 bűg a bő - gő húr - ja:

* az alt 1/3 - a így. Másik 1/3 - a: zin - zini, a többiek: dzin - dzini stb.

133 oly szép az é

oly csudaszép az é - let! oly szép, bár más visz tánc-ba, de

oly szép az é - let, oly szép, oly szép az é -

szép az é - let, oly szép, bár más visz tánc-ba, de

139

let. az é - let!

let, az é - let!

140 el nem vá-lunk, szi-vért sziv a mi bol-dog-sá-gunk, oly szép így ez az é - let!

let!

el nem vá-lunk, szi-vért sziv a mi bol-dog-sá-gunk, oly szép így ez az é - let!

2'25"

144

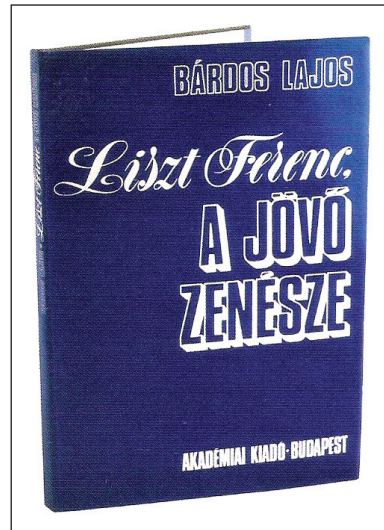
144

2'25"

Bárdos briliáns codát tűzött a mű végére, amelynél a kórusmű szövegéből idézett mottó: „OLY SZÉP ÍGY EZ AZ ÉLET!” – az egész próbánkat megkoronázta.

Csodálatosan baráti volt a hangulat, boldogan, felszabadultan énekeltünk. A Tanár úr a próba végén még néhány tündéri viccet sütött el, csak úgy gyöngyözött a kacagás a kórusban. Majd nagy komolyan így búcsúzott: „Köszönöm! Otthon éreztem magamat.”

Hálások voltunk Bárdos Lajosnak, mert minden kicsi jót észrevett és megdicsért. Ügyetlenségeinket, hibáinkat nem tette szóvá. Ám ha azt érezte, hogy nem értjük tökéletesen a mű gondolatát, nem jó az elképzelésünk, nem elég kifejezők az eszközök, akkor könyörtelenül beleszólt, javított és mindent többször is bemutatott. Szuggesztív előadása mindent érthetővé tett. A zene és a hozzá tartozó szöveg alapvető kapcsolatára irányította a figyelmet, és megtanította, hogy minden apró jelentésbeli és prozódiai árnyalatra rezdülni kell. A műveket egészszükben tekintve gondos részletességgel föl kell építeni. A jó tanár fölmérte, hogy mit tudunk megvalósítani a kéréseiből, és a végén mindig eljuttatott minket a megnyugtató elismerésig. Óriási emberismerete, türelme, tapasztalata volt. Ez a találkozás pedagógiai-karnagyai továbbképzésnek is csodálatos volt, énekeseink számára pedig lenyűgöző és felejthetetlen élmény maradt. Bárdos Lajos óriási tapasztalata, türelme és egészséges humora is elvarázsolt minket. Mindnyájan tanítványának érezhettük magunkat.

Bárdos tanár úr ezeket tanított – tanórán vagy baráti muzsikálások alkalmával, hangversenyeken és előadásokon –, és mindnyájunkat tanított a műveivel, a tudásával és a mindenki felé áradó szeretetével.

Nádasi Alfonz 1974-ben a 75 éves Bárdos Lajosnak címzett köszöntő levelében így írt: „Lehet, hogy ha egy területen maradsz, nagyobb műveket írsz, vagy többet vezényelsz. De mindez csak szűkebb hallgatóságé lett volna, nem pedig az egész

magyar hazáé. Így pedig valamennyi területed már a harmadik nemzedékben él és alakul, fejlődik, virágzik és sokszoros termést hoz. Lelki rokonod az egész haza. [...] Azt mondta valaki: úgy emlékszem, úgy hívták Kodály Zoltán: olyanok vagyunk, mint Zrínyi katonái. Oda sietünk, ahol a legnagyobb a rés a várfalon, mert kevesen vagyunk. Ezt a várvédő munkát végezted egész életedben, kedves Lajos bátyám. [...] a jó Isten áldjon meg kegyelmével, hogy még nagyon sokáig apostolkodhass. Tanítványi hálával, tisztelettel és szeretettel, Nádasi Alfonz – bencés tanár.”²

Ennél szebben mi sem méltathatjuk Bárdos Lajost, akit élete, munkája és alkotásai a magyar zenetörténet legnagyobbjai közé emeltek, aki Liszt Ferenc, Bartók Béla és Kodály Zoltán méltó örököse és társa lett.

Hálával, tisztelettel és szeretettel őrizzük Bárdos tanár úr emlékét.³

² BRÜCKNER Huba: *Egyenes úton – Bárdos Lajos élete*. Bp., Bárdos Lajos Társaság, 2017, 263–264; LUKIN László: *Bárdos Lajos 75 éves = Az ének-zene tanítása*, 1974, 12. évf., 5. sz., 214–217.

³ A fényképeket Brückner Huba, Zombori László és Kollár Éva készítették.

Fehér Anikó

A klasszikus zenétől a népzeneig

A népzene értelmezése Bárdos Lajos zenei írásaiban

„Minél több értéket találunk valamiben, annál jobban megszeretjük. Márpedig lényeges az, hogy szeressük, amivel foglalkozunk. És megszeretessük azokkal, akik ránk vannak bízva.”¹

„Ma az a furcsa helyzet van, hogy kötelező lett a régebben tiltott anyag, a magyar népdal. Mit tegyen a tanító, ha el akarja érni, hogy tanítványai megszeressék a népdalt? Egy pedagógusnak nem lehet ennél fontosabb feladata, mert ha eléri, akkor egy életre az övék marad. Nem az adatok tanítása és mindenféle memoriterek bevágása a fontos, hanem az, hogy megszerettesse (a tanár) a tárgyát. Most ötezer pedagógusnak azt a varázslatot kellene csinálnia, hogy azt, ami kötelező tanítani, úgy tanítsa, mintha még mindig tilos lenne” – mondta Bárdos egy interjúban.²

Kodály Zoltán 1937-ben a népzene-tanítást évtizedekre megalapozó írásában ezt írja: „A népdalhoz a legrövidebb út a zenei műveltségen át vezet.”³ Bárdos egyik írásában Kodályt idézi szabadon: „Kodály szava diákkorunkban: »A népzene nem áll olyan nagyon távol a műzenétől, mint sokan gondolják.«”⁴ Egy nemrégiben előkerült, ez idáig publikálatlan Kodály-dokumentumban pedig ez áll: „Nem lehet jó magyar zenész soha, aki a magyar zenét nem ismeri. De nem lehet az sem, aki Bachot és Beethovent nem ismeri! A félemberek kora lejárt.”⁵

Ezek a gondolatok alapvetően meg is határozhatják a magyar népzeneelmélet tanításának módszertanát. Klasszikus zenei kutúra, tudás kell hozzá és csábítónak, titokzatosnak kell mutatni, hogy a hallgató várja, kívánja a magyar népdalt és népzénet, majd hajlandó legyen mindent megtudni róla: elemezve, énekelve, muzsikálva.

Bárdos Lajos munkásságának jelentős része kapcsolódik a magyar népzenehez, nemcsak művei, de ismeretterjesztő és tudományos írásai is.

A Bárdos-család ősei a Borsod megyei Lénárdarócon éltek, a Bárdos vezetéknev a faluban igen elterjedt. Bárdos nemcsak egy kis kötetnyi népdalt ajánlott a falu népének, de személyesen is segítette őket, részt vett a település kulturális eseményein. Így ír a krónikás az egyikről: „ekkor avatták fel a kopjafa szomszédságában lévő római katolikus templom falán elhelyezett emléktáblát, amely egy másik Bárdos nevű személynek, a Bárdos-családok Deák-ágából származó, 1899. évi budapesti születésű Lajosnak állít emléket. Bárdos Lajos zeneszerzői, karnagy, zenetörténeti

1 BÁRDOS Lajos (a továbbiakban BL): *Mi az, hogy „B”?* = *Írások népzeneinkről*. Szerk. MÁRKUSNÉ NATTER-NÁD Klára, Bp., Tankönyvkiadó, 1988, 22.

2 Idézi: DARÓCI BÁRDOS Tamás: *Életet a népzene-tanításba!* = *Bárdos Lajos-emlékkonferencia, 1996. november 16.* Szerk. PÓCZONYI Mária, Bárdos Lajos Társaság, 1997, 45.

3 KODÁLY Zoltán: *A magyar népzene*. Bp., Zeneműkiadó, 1960, 67.

4 BL: *Mi az, hogy „B”?* = BL: *i. m.* (1988), 17.

5 Idézi: TALLIÁN Tibor. *Tudományos ülésszak Ferenczi Ilona 70. születésnapjának tiszteletére* (programfüzet). Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Bizottság, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet, 2019. június 13.

és -tanári munkásságával öregbítette a Bárdos-családok hírnevét. 1947-ben részt vett az akkor első alkalommal rendezett Lénárddaróci ünnepségen, és vezényelte a Bárdos nevékből álló 60 tagú kórust, majd az esti nótázáskor a daróci dalokból lejegyzett néhányat. Az ünnepi ebéd elfogyasztása után kultúrműsor szórakoztatta a résztvevőket, majd este vidám táncmulatság zárta a nagy napot.⁶ 1952-ben látott napvilágot a *Gyöngyvirág* című összeállítás. A kötetet Bárdos „lénárddaróci atyjafiainak” ajánlja. A kötet tartalmaz is 3 daróci dallamot Bárdos gyűjtéséből. Ennek előszava gyakorlati: szintén előadási, műsorba emelési javaslatokkal látja el az olvasót.

A ma már ikonikusnak számító, *101 magyar népdal* című, zsebben elférő kis gyűjteményét 1928-ban adta ki. A könyvecskét átnézte és előszóval ellátta Kodály Zoltán. A szerkesztésben közreműködött Karácsony Sándor és Mathia Károly. Népszerűségét jól példázza, hogy 1945-ben a 7. kiadását érte meg. Összesen 35 ezer példány fogyott el belőle.⁷ „Az anyag megcsinálta a maga útját... Nem én alapítottam meg, hanem Szabolcs és mások, hogy ez teremtette meg az országban a városi ifjúság körében is és azon keresztül azután a felnőttek körében is a népdaléneklést”⁸ - nyilatkozta később Bárdos.

Bárdos Kodály kedves tanítványa volt, Kodálynál tanulni pedig egyenlő volt a népzenevel való végérvényes, örök életre szóló megfertőzöttséggel. Kodály nem szavakkal, hanem egész élete, munkássága példájával vezette növendékeit a népzene virágos mezejére, hogy aztán maguk már úgy boldoguljanak, ahogyan szeretnének. Bárdos és a népzene kapcsolatát nemcsak ez, hanem a cserkészethez való kötődése is erősítette.

13 évesen lépett a cserkészlet kötelékébe az I. kerületi Magyar Királyi Állami Főgimnázium (később Verbőczy, majd Petőfi Gimnázium) csapatába. Már az első év végén táborot szerveztek, ahol énekeltek, elsősorban népdalokat. Bárdos Lajos a családi éneklések mellett itt ismerte meg a népdalt. „...az országban a hetes számú cserkészcsapat fiú-férfi vegyes kara énekelt először népdalt” - emlékezik vissza egy kései interjúban.⁹ Gyakran átírt szövegű, afféle „megcserkészített” népdalokat énekeltek. Hamarosan ő lett a Magyar Cserkészszövetség zenei vezetője és az ő szerkesztésében jelent meg a számtalan kiadást megért *Magyar Cserkészek daloskönyve*, benne a legszebb magyar népdalokkal.

Bárdos tanácsokat ad az énekvezetőknek a dalok megfelelő egymáshoz illesztéséhez, a tempók megfelelő kiválasztásához. Karácsony Sándor pedig a függelékben ír a cserkészdal és az igazi, veretes magyar népdal közötti különbségről, megfelelő arányra int a két műfaj között. Népi dallamra énekelhető cserkészszövegeket (ez volt a „cserkészítés”) is közöl a kis könyv. A dalok sorrendbe állításánál elsősorban az egymás után való énekelhetőségre ügyelt Bárdos. A kis könyv éneklésre való, ráadásul zsebben elfér.

⁶ SZÉPLAKI Kálmán: *Lénárddaróc, a Bárdosok faluja = Barcikai História*, 2000, 11. évf., 18. sz. <http://epa.oszk.hu/00500/00552/00004/lenard.htm> (utolsó letöltés: 2019. 06. 11.)

⁷ *Magyar cserkészek daloskönyve*. Szerk. FALVY Zoltán. Bp., FAM Zenei Kiadó, 1992.

⁸ BILLER István: *Tanár úr. Beszélgetés Bárdos Lajossal. IV/3. = Parlando*, 1985, 3. sz., 13.

⁹ MÁTYÁS János: „Hány színe van az életnek?” *Beszélgetések Bárdos Lajossal*. Dokumentumok, Ikon Kiadó, 1966, 52.

Népdalgyűjtő útjairól nem sok adatunk van, tudunk egy törökországi útjáról 1925-ből, ahol a keleti népzene is tanulmányozta, valamint 1933-ban Hódmezővásárhelyen gyűjtött a már említett Lénárdaróci gyűjtés mellett.

1952-ben azonban részt vett egy turai gyűjtőúton Járdányi Pállal. Erről Járdányinak a szüleihez írott leveléből értesülhetünk: „Szombat du. elutaztunk Turára, ahol Bárdossal részt vettünk – a Népművészeti Intézet megbízásából – az aratási ünnepségeken. Vasárnap este jöttünk haza, meglehetősen fáradtan.”¹⁰ Az idő rövidsége miatt csak két énekesre összpontosítottak. A Járdányi kéziratában megtaláljt lejegyzett 14 dallam tartalmaz köszöntőket, gyermekjátékdalokat, de nóta is akad közöttük. A játékok leírását is közli Járdányi, és az esetleges táncra is utal. (Megjegyzem: Bárdos a 13 éves Járdányit a 30-as évek elején magánúton oktatta zeneszerzésre.) Bárdos kapcsolata a népdallal katonakorában csak erősödött.

Bárdos a veje, G. Horváth József által összeállított katalógus szerint kb. 666 művet írt, ebből körülbelül 40 a vegyes kari és 30 az egyneműkari népdalfeldolgozások száma, igaz, ezek mindegyikében több népdal is szerepel. Sajátos szerénységével ezeket a műveket mintegy iskolának szánta a kórusok részére a nagyobb művek betanulásához.

Így ír erről: „kellett egy átvezető, odavezető iskola, ahogy Bertalotti megcsinálta a Palestrina-stílushoz vezető nagyszerű etüdgyűjteményét, vagy ahogy Bach saját maga kís, kezdőknek való zongoradarabokkal segítette a hangszertanulót, hogy majdan egy ötszólamú gisz-moll fűgát is el tudjon játszani. És ahogy nem sajnálta Bartók a *Gyermekeknek* sorozatot megírni, meg a *Hegedűdúók* sajnálatosan ritkán hallható csodálatos remekeit megírni, és ahogy Kodály még lejjebb ment és óvodások számára is gondolt megfelelő, egyszerű, de ízléses, tökéletes dallamokat. Tehát ehhez a legmagasabb irodalomhoz vezető útnak szántam a műveimet. Főleg az első 10–15 évben, mire aztán már annyira fölfejlődtek a kórusaink, hogy már igényesebb művekkel is elő mertem állni. Nagyon sokszor kértek föl hol erre, hol arra...”¹¹

Ha Bárdos zenéről, zeneelméletéről szóló írásait egyetlen szóval kellene jellemezni, akkor az (a tudományos felkészültségen, pontosságon és zeneiségen kívül) ez lehet: **gyakorlatiasság**. Soha nem beszél a levegőbe, mindennek haszna van. Haszna a karvezető, a kórusénekes, a tanár, a zenetudós számára. És nem áttal időnként kérdőjellel, avagy humorral befejezni egy-egy eszmefuttatást. Írásai végén szinte minden esetben – ahogyan egy jó tanár teszi ezt az óra végén – összegzést ad, amely akár önmagában is megállná a helyét. Nem ritka a természettel való összevetés sem, hiszen a zene ugyanúgy a természet része, mint az ember: „a természetes-ösztönös melodika az akusztikus kvintrokonság és a beszédszerű félhangközelség – vagyis a természet és az ember – közös művének bizonyul. És lehet-e másképp?” – szól a természetes hangrendszerekről szóló írásában.¹²

¹⁰ FEHÉR Anikó: „Kis Kideből nékem el kell menni...” Járdányi Pál, a népzene kutató. Fundamenta Profunda 9. MMA MMKI, 2018, 45.

¹¹ BILLER István: *Tanár úr. Beszélgetés Bárdos Lajossal. IV/3. = Parlando*, 1985, 3. sz., 17.

¹² BL: *Természetes hangrendszerek* = BL: *Harminc írás. 1929–1969*. Szerk. BÓNIS Ferenc. Bp., Zeneműkiadó, 1969, 89.

Hogy milyen politikai helyzetben íródtak ezek a művek, álljon itt egy kis anekdota Bárdostól: „A Szegedi Tanárképző Főiskolának volt a vezetője Szögi Endre, kitűnő kollégánk, az egész énekes mozgalomnak a szegedi vezetője, munkatársunk. Ő kért új művet. Bálint Sándornak, a nemrégiben elhunyt¹³ nagyszerű embernek, néprajzosnak a gyűjteményéből válogattam össze négy népdalt, bizonyos fokozatos – a leglassabtból legduhajabb gyors táncig menő – sorozatban. Szívesen is énekelgették a kórusok, és egyszerre csak az '50-es évek elején egyre-másra jöttek a kollégák: Kérem, beadtam a Rádióknak, meg ide-oda, és kihúzták a műsorból. Fogalmam sem volt, hogy lehet az. Ahogy említettem, a zsdánovi korszakot éltük, amikor az volt a jelige: Semmi formalista, elvont zene, hanem arccal a nép felé. Népdal, közérthető muzsika, népdal, népdal, népdal. Hát miért húzták ki a Szeged felől? Évek múlva árulta el valaki: Ja, ja, de ki jött Szeged felől fehér lovon 20-ban?

Álmomban sem gondoltam rá, amikor a népdalt összeválogattam, hogy Horthy jött Szeged felől fehér lovon. Ráadásul hogyha az illető kihúzóknak nem csak a kotta vastagbetűs címét nézték volna, hanem legalább az első sort tovább olvassák, akkor olvasták volna: »Szeged felől jön egy fekete felhő«. Nem fehér ló, fekete felhő! Tehát ki kellett volna nevezni a legvonalasabb hivatalos kórusnak, de hát odáig már nem terjedt a nagy bölcseknek a figyelme.”¹⁴

A Bárdos tanulmányait bemutató kötetek mindegyike – köztük a saját összeállítás is – tematikus sorrendben közli a cikkeket, eszmefuttatásokat. Nem véletlen ez, hiszen a mérnöki gondolkodás, a tiszta logika mindig is jelen volt minden megnyilvánulásában – a virtuóz és vérbeli zeneiség mellett. A népzeneiről alkotott nézeteit nézzük most mi is így!

Ritmus

„A magyart meg lehet tanítani helyesen, ritmusban énekelni. Csak ehhez tanító kell, aki érti a dolgát.”¹⁵ A *Magyar Kórusban* megjelent eszmefuttatása nem ígér többet, mint amit a cím mond: *Ritmust, több ritmust!* A pontosságra hívja fel a figyelmet, azt kéri, hogy minden legyen az, aminek lennie kell, a negyed érték pontosan egy negyed. Bartók népzenei ihletésű vagy népzenei feldolgozó műveit elemezve rámutat a jellegzetes ritmusirányokra, s azokat képletesen, láttatóan és nagyon találóan nevezi el: lépő négyes, pergő négyes, majd jön a lengyel négyes, a mazurka ritmus, a choriambus és a zárónégyes. Az alkalmazkodó ritmusokat is hasonlóan: lassanmenőnek, lassanlejtinek, szökőlépőnek, futószökőnek, szökőlejtinek, lejtvelépőnek, lengedezőnek nevezi.¹⁶ Ha csak a nyelvi leleményt, a magyar nyelv bravúrajait figyeljük meg ezekben a kifejezésekben, máris sokat tanulunk.

¹³ Ez az interjú időpontjára vonatkozik.

¹⁴ BILLER István: *Tanár úr. Beszélgetés Bárdos Lajossal. IV/4.* = *Parlando*, 1985, 4. sz., 13.

¹⁵ BL: *Ritmust, több ritmust!* = BL: *i. m.* (1969), 41.

¹⁶ BL: *Népi ritmusok Bartók műzenéjében* = *uo.* 9–32.

Másik írásában a haemiola nevű zenei jelenségről ír úgy, hogy ez a szó meg sem jelenik benne, nehogy bárkit is elriasszon. Ám pontosan értjük, miről is van szó.¹⁷

Az ének-zene tanítása című pedagógiai lapban rendszeresen közölt – gyakran igen kis terjedelmű – írásokat bizonyos zenei jelenségek értelmezéséről. Szóvá tette például a tempo giusto előadási utasítás pontos jelentését. Rávilágít, hogy ez nem gyorsaságot jelent, azaz nem tempójel.¹⁸

Szemléletesen mutatja be a szinkópát, mint ritmusképletet, még versikét is farag hozzá, hogy a tanárnak könnyebb legyen a dolga, de szól a pontos kottairás fontosságáról és a helyes metronómszámokról is.

Fontos megjegyezni, hogy az ún. bolgár ritmus elnevezést is helyre teszi Bartók alapján. Ezt írja Bárdos: „A kifejezés Bartóktól származik. Ő azonban nem az ilyen (Angoli Borbála, Veres az ég) dalokra értette. Hanem a bolgár népzeneének azokra a dallamaira, amelyekben a váltakozó ritmus a fentieknél nagyjából kétszer ilyen gyors alapértékkel jelentkezik.” Bartók: „Bolgár ritmus az a ritmusféleség, amelyben az ütemjelző törtszám nevezőjében mutatott érték rendkívül rövid, kb. 300–400-as M. M. jelzésű, és amelyben ezek a nagyon rövid alapértékek egy-egy ütem keretén belül nem egyenlő nagyobb értékekbe, tehát nem szimmetrikusan csoportosulnak.” És ismét Bárdos: „Szakítsunk tehát az elterjedt tévhitel, és ne állítsuk, hogy az Angoli Borbálának bolgár ritmusa van, amikor nincs!”¹⁹

Melódia

Egyik írásában²⁰ hiányolja a dallamtant mint zeneakadémiai tárgyat. Fontosnak tartja, hogy tanuljon erről is a zenésznövendék, ráadásul a legtermészetesebb közegekből, a népzeneből kiindulva. Ír az általa „csak finálisz”-nak nevezett jelenségről, azaz arról, hogy a népzeneben a záróhang gyakran nem azonos az előkészített tonalitással. Kimutatja ezt a jelenséget nagy zeneszerzőink munkájában is.

Természetes hangrendszerekről ír, amikor mindent a harmadik felharmonikusból, azaz a tiszta kvintből vezet le. Ez az első olyan hang a felhangsorban, amely más, azaz nem azonos az első hanggal. Ezen keresztül vezet le a pentatóniát, felhagyva a gyakori *hiányzik belőle a kisszekund* elképzeléssel. Mindent a természetből következtet: a pentaton hangsor nem más, mint kvintek egymásutánja: dó szó re lá mi. És ha a tetejére és az aljára teszünk egy-egy kvintet, máris a diatóniánál, a természetes hétfokú skálánál vagyunk.

Ugyanígy logikával vezet le a népzeneben nagyon gyakori hatfokú, hexachord skálát is.²¹ Nem véletlen, hogy ezek a hangsorok a leggyakoribbak a magyar gyer-

¹⁷ BL: *Van-e kétféle hatnegyedes ütem?* = ua. 49–52.

¹⁸ BL: *Giusto = Az ének-zene tanítása*, 1978, 1. sz. = BL: *Elemző írások a zenéről. I.* Szerk. MOHAY Miklós, Cherokee, 1994, 13.

¹⁹ BL: *Bolgár ritmus?* = BL: *i. m.* (1988), 60.

²⁰ BL: *Csak finálisz (Parlando)*, 1980, 9–12.) = uo. 137.

²¹ BL: *Természetes hangrendszerek* = BL: *i. m.* (1969), 57.

mekjátékdalokban, Kodály is utalt erre korábban. Bárdos Bach fúgatémaira is rávetíti ezt a jelenséget. Elmegy egészen az ultradiatóniáig, azaz a tíz-, sőt tizenegy fokúságig is, szinte hihetetlen, de magyar népdalpéldákkal illusztrálja mondanivalóját.

A másik véglet, az infrapentatónia is sorra kerül, más népek dalaival és gregorián-példákkal magyarázza el az ötfokúságot el nem érő hangsorokat, amelyek gyermekdalainknak is jellemzői. Példákat hoz olyan magyar gyermekdalokból, amelyekben a dallam a pentaton hangsor törzsét írja le szótól reig. Egy komoly matematikai gondolatsor felvázolása után teszi fel a kérdést: „Miféle rejtelmes erő hatására hanyatlik oly sok dó-re-mi, vagy dó-re-mi-szó dallam vége lára? Hiszen a dallamban sokszor egyáltalán nem is szerepel ez a hang a finális előtt.”²²

Kodály műveiből vett idézeteken keresztül mutatja be a hétfokú skálákat, kitér ezek megjelenésére a népzeneben is, de a különleges hangsorok ismertetésénél nem áll meg. Bemutatja ezeknek – kedvelt szavával – transzlokált változatait is. Így jutunk el pl. a Ta+Fi rendszerhez és a Re-dórhoz.

A lá-sor dível hangsor nála pikardiai, avagy „fél-dunántúli”. Már korábban is említi, hogy a pikardiai eol tulajdonképpen lehetne a dunántúli tercként ismert olyan lászor, amelyben a dó és a szó hang meg van emelve egy kicsit. Ám itt a szó hang marad a helyén. (Megjegyzem, a dunántúli emelt tercű dallamok nagy részében is így van ez.) Bárdosnál ez a módusz tehát fél-dunántúli, és nem is jár messze az igazságtól.

Varázslatosan ír Bartók honvágydallamáról, a *Concerto* IV. tételének fő motívumáról. Számos magyar népdal példáján keresztül fejti ki és elemzi az eredetileg operett-dallamot. Ő népdalokkal talál benne párhuzamot. De a lényeg: „Hallgassuk meg, mit üzen Bartók dallama? Üzeni az alkotó erőnek minden földi bajt legyőző erejét, üzeni egy mélységesen magyar, egyben világrangú zeneköltő szavát, üzeni a távolból a honvágy sajgó fájalmát.”²³ És ismét a zene, a muzsika lényege a legfontosabb.

Megismertette és megszerettette magyar népzeneink alaphangsorait, humorral teli, kedves írásban magyarázza el, miért nincs szükség bizonyos nem magyaros, nem magyar eredetű dallamokra az egyházi népének gyűjteményekben.²⁴

Liszt muzsikáját több helyen is elemzi tanulmányaiban, de külön kötetben is.²⁵ A hangsorokat vizsgáló írásában mintegy tizenhárom olyan hangsort mutat meg Liszt zenéjében, amelyeknek alapja valamely, a magyar népzenehez köthető skála vagy skálajelenség. Mint oly gyakran, a hangsorok zenei elemzésén túli emberi oldalt is vizsgálja: szenvedés = magyarság. Amikor latin vagy más szövegű műveiben fájdalom, szenvedés, pusztulás a téma, Liszt zenei hangja magyarra fordul. Mi más ez, mint teljes közösségvállalás a sokat szenvedett néppel?²⁶

²² BL: *Természetes hangrendszerek* = uo. 83.

²³ BL: *Bartók honvágydallama (Parlando)*, 1981, 3. sz.) = BL: *i. m.* (1994), 195.

²⁴ BL: *Egy érzelmes hangköz* = BL: *i. m.* (1969), 97.

²⁵ BL: *Liszt Ferenc, a jövő zenésze*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1976.

²⁶ BL: *Liszt Ferenc „népi” hangsorai* = BL: *i. m.* (1969), 126.

A heptatonía prima elnevezés is tőle származik, ez a modális hangsorokat rejti (amely kifejezés szintén tőle származik²⁷) a dúrtól a lokrisziig. De ő vezeti be a heptatonía secunda, majd később a tertia hangsor megnevezést, amely egy sajátos magyar hangrendszer és annak móduszait jelenti.

Hosszasan elemzi ezeket a megértésük után természetesnek és ismertnek tartott jelenségeket, példák sorával illusztrálva. Pedig a mondanivaló nem könnyen emészthető. A „második hétfokúság” móduszait jellegzetes nevekkal látja el:

melodikus moll (lá szi fi mi re dó ti lá)
 nápolyi dór (mi fá szó lá ti di ré mi)
 bő kvintes líd (fá szó lá ti di ré mi fá)
 akusztikus skála (szó lá ti di ré mi fá szó)
 pikardiai eol (lá ti di ré mi fá szó lá)
 szűk kvintes eol (ti di ré mi fá szó lá ti)
 szűk kvartós lokriszi (di ré mi fá szó lá ti di)

A tőle megszokott kitűnő logikájával arra a következtetésre jut, hogy a heptatonía secunda magában foglalja a teljes pentatóniát és egy hang híján (ez a ri) az egész hangú skálát. „Valódi bűvészműtávkönyv! – ujjong. A csak tiszta kvintes rendszert és a teljesen tiszta kvint nélkülít is. Ezeréves székely hagyományt és Párizs legújabb vívmányait. Keletet és nyugatot, ősmúltat és jövőbe mutató jelent, „alfától omegáig”. Az eszmefuttatás egészen messzire mutató, korunkban is előrevivő gondolattal zárul: „De vajon nem ez volt a nemzet minden nagyjának életműve: magyarnak lenni és európainak lenni egyszerre?”²⁸ E gondolat ma is megállja helyét. Majd: „Tudatosan alkalmazta-e a szerző (mármint Kodály) ezt a hangrendszert, hét móduszával, mindegyiknek sokféle hangnemesítésével? Nem hiszük. A nagy alkotónak megadatik, hogy »úgy jönnek« a gondolatai, számítgatás nélkül is. Bár bizonyos, hogy az ihletet a legtöbb alkotó munkájában kiegészíti a tudatosság is. De amiért oly keveset, vagy – főként régi szerzőknél – éppen semmit sem tudhatunk meg az alkotás titkaiból, mondjunk le a művek tanulmányozásáról? Kényelmes volna, de meddő. Szívesebben követjük a pherekrateszi sor intelmét: »Egyre tanulni ne fáradj!«”²⁹

Nemcsak az autentikus – plagális – hangterjedelem körüli vitát teszi helyre, de ugyanezen írásában bátor tanácsokat ad a népdalok hangsorának megnevezéséhez is.³⁰ Különbőséget tesz pl. a mixolid és a szó-mixolid, a fríg és a mi-fríg hangsorok között. Előbbiek pl. a *Szomorú fűzfának* (fríg), utóbbiak a nagy ívet bejáró, kvartszext indításúak: *Szegény vagyok* – szó-mixolid, *A csitári hegyek alatt* – mi-fríg. Érdemes elgondolkodni ezen, nagy távlatokat nyithat. Tanulóink gyakran tévesztik össze ezeket a hypo hangsorokkal.

²⁷ BL: *Lá-dór és társai* = BL: i. m. (1988), 74.

²⁸ BL: *Heptatonía secunda* = BL: i. m. (1969), 373.

²⁹ BÁRDOS Lajos: *Heptatonía secunda. Egy sajátos hangrendszer Kodály műveiben* = *Magyar Zene*, 1962, 6. sz. – 1963, 1. sz.
<https://hu.wikibooks.org/wiki/Heptaton%C3%A1k> (utolsó letöltés: 2019. 09. 02.)

³⁰ BL: *Zenei műszavaink kérdéséhez* = BL: i. m. (1969), 336.

Különbséget tesz Bárdos az egyébként ugyanúgy hangzó dór- és lásor fivel elnevezésű hangsorok között. Bizonyítja tézisént a mindkét módon történő szolmizáció bemutatásával. Igazat kell adnunk neki. De találó hangsor-elnevezéseket is kreál. Ilyenek az ungar, a kalindra, a kuruc, a kecskeméti, az indolíd skálák, amelyeknek nevét könnyű megjegyezni, csak egyszer kell elmélyedni a magyarázatban.

Harmónia

A magyar népzene alapvetően egyszerűlamú. Így innen példát nem vehetünk a többszólamúságra, legfeljebb a hangszeres zenékből. Bárdos Liszt zenéjét elemezve mutatja be a modális és a funkciós harmóniavilág jellegzetességeit, különbözőségeit. Nagy Olivér szerint a modális zeneelméletet csak tőle lehetett megtanulni, hiszen Bárdos mutatta ki, hogy ezek nemcsak a reneszánszra érvényesek, hanem későbbi korokra is. „És íme bebizonyosodik: az óépület építőkövei nemes, időálló anyagból készültek. Nem veszélyeztetik az újnak sem szerkezetét, sem tartósságát, de még stílusát sem.”³¹

Nem népzenei az idézet, de kihagyhatatlan: Mozart G-dúr vonósnégyesének (KV453) középső tételét elemezve jut erre a megállapításra: „A turista kvintterszonként kapaszkodik föl a plagális meredeken d-mollból á-mollba, majd é-mollba, a mellékdominánsok autentikus »csákányát« mindenkor szilárdan belevágva a sziklafalba. De nem elég! Elhagyva a kirándulók otthonosabb övezetét, a diatonikus »növényzethatárt«, elszántan tovább kapaszkodik. H-moll, sőt físz-moll [...], és egy utolsó, még mindig nem fáradó lendülettel fent van a túra célpontján, a cisz-moll fennsíkon. Itt, e különös, ritka levegőjű, »holdfényes« tájon megpihen egy kissé a hegymászó [...], hogy aztán a plató legmagasabb sziklájáról (Gisz-dúr hármás) megkezdődjék a lesiklás. Mennyivel gyorsabb lefelé, mint fölfelé volt!”³² Vajon hogyan is lehet nem vele menni? Ki az a zenét tanuló, aki nem keresi azonnal elő a tételt és figyelni, majd tanulja meg az akkordsort?

Felhívja a figyelmet a magyar népdalok jellegzetes hangközlépéseire is. Meglátása szerint a 8., 5., 4. és 1. fokoknak van a legnagyobb jelentősége, akárcsak a klasszikus zenében. Az ok hasonló: a fizika³³ – írja, utalva ismét a felhangsorban elsőként megjelenő hangokra.

Forma

Több írásában is kifejti, hogy bár két azonos dallamfél szólal meg az ún. kvintt megfelelést tartalmazó népdalokban öthangnyi magasságkülönbséggel, mégsem tekinthetjük ezeket a dallamrészeket azonosnak. Más ugyanis a funkciójuk, az egyik nyit,

³¹ BL: *Modális harmóniak Liszt műveiben* = uo., 129.

³² BL: *Természetes hangrendszerek* = uo., 174.

³³ BL: *Pentatóniánk „csontváza”* = BL: i. m. (1994), 62.

a másik zár. Az egy rendszerben való szolmizálást javasolja akkor is, amikor ebben az esetben a pentaton hangsortól „idegen” hangok, a ti és a fá is megjelennek. Bárdos elmagyarázza, hogy a pentatónia öt alaphangjából (lá, szó, mi, re, dó) álló hangsor mellett létezik éles és tompa pentatónia is, előző tivel, utóbbi fával egészíti ki a főhangokat. Mindeközben tanácsot ad a legkisebbeket tanító tanároknak is, akiknek a dóváltás bizony segítségükre lehet a dallam szerkezetének könnyebb megértéséhez. Ezt mondja: „Amikor a tanítás során először fordulnak elő ilyen népdalok, alkalmazzuk – Kodály példáját követve – első lépésként a dóváltást. Csak ne ez legyen a végső állomás.”³⁴

Példákkal illusztrált zenei írásainak egyikében állításának igazolásául végső érvenként ezt írja: „Még mindig kételkedsz ó Nyájas Olvasó? Forduljunk tanúságtételért a leghivatottabb szakértőhöz.”³⁵ (Ti. Kodályhoz.) Ugyanakkor bátran felhívja a figyelmet Kodály könyvének sajtóhibáira, de – korát meghaladva – magának a kodályi gondolkodásnak a korhoz való igazítására is. A kétrendszerűség tonális biztonságáról szóló írásának végén összefoglalásul azt javasolja, a két dallamfelet ne kezdjük azonos szolmizációs hanggal:

– „De hát Kodály tanár úr a biciniumfüzetekben is, máshol is alkalmazta a dóváltást!

– Igaz. De ezek a gyakorlatok egy jó emberöltővel ezelőtt keletkeztek. Akkoriban igen fontos volt rámutatni mindarra, ami zenei anyanyelvünkben sajátosan más az addig ismertekkel szemben... Akkoriban ez volt a legjobb elindulás.”³⁶ Szokott humorával még ezt is hozzáteszi: „ha egyáltalán muszáj mindig szolmizálni”. És szinte látjuk az összekacsintást szeretett diákjaival.

Az arisztézis, más szavakkal emelés-letevés, indítás-érkezés, nyitás-zárás jelenség a zene egyik alappillére. Számos kórusmű és klasszikus zenei példa mellett Bárdos megmutatja ezt a népdalokban is.³⁷ A zene legmélyebb lényegéhez tartozónak tartja a leggyakrabban kérdés-feleletként aposztrófált zenei jelenséget, és be is mutatja számos dallamrészletben. Rávilágít, hogy a kérdés, azaz a nyitás nem feltétlenül emelkedő dallamvonal és nem feltétlenül a fordítottja a válasz. Van tehát ereszkedő emelkedő is. (*A Röpülj páva, Két szál pünkösdrózsa* kezdetű dalaink 2. sorában és még sok helyütt.) Így jut el a zenei mondathoz, majd a periódushoz. És ehhez kapcsolja, ezzel magyarázza a magyar népdal egyik legfontosabb formai elemét, a kétrendszerűséget, azaz a tökéletes kvintválaszt. Az ilyen jelenséget hordozó népdalok első felét domináns magasságban lebegőnek tartja (*Megrakják a tüzet*).³⁸ Ez is egy olyan meglátás, amely szintén az ún. népzene és az ún. klasszikus zene közötti láthatatlan, de meglévő falat kívánja lebontani, és utal arra, hogy zene csak egyféle van.

³⁴ BL: *Kétrendszerűség* = BL: *i. m.* (1988), 14.

³⁵ BL: *Kétrendszerűség* = *uo.*, 11.

³⁶ *Uo.*, 14.

³⁷ BL: *Életet az énekbe!* = BL: *i. m.* (1969), 196.

³⁸ *Uo.*, 222.

Bárdos köztudottan színtévesztő volt. Mégis a színeket hívja segítségül, amikor a kvinttranszpozíció különböző fajtáit meghatározza. Ezekben a dalokban nemcsak a barokk fűgából ismert, a kifejezést onnan kölcsönzött reális-tonális válasz létezik, amelyre Kodály is felhívta a figyelmet, van még vikariáló (pentaton), valamint harmonikus és modális válasz is. Mindezeket népdalpéldákkal illusztrálva mutatja, nem lehet nem elfogadni meglátásait:

- „a) **reális válaszbán** szerkezet is, színezet is azonos marad; (*Hej, Dunáról*)
b) **tonális válaszbán** a szerkezet megváltozik (kvint-kvart csere); (*Röpülj páva*)
c) **pentaton (vikariáló) válaszbán** is változik a szerkezet, de úgy, hogy kvintre szext, kvartra terc felel (ti helyett dó, fa helyett mi jelenik meg);
d) **modális válaszbán** a szerkezet marad, de ennek színezete megváltozik, mint egy más módusban jelentkezik.”³⁹ (*Még azt mondják ez se szép*) Egy későbbi írásában ír még
e) **harmonikus válaszról** is, amely esetében „témazsolt és felelet befoglalható egyazon elképzelt hármashangzatba”.⁴⁰ (*Áll a hajó*)

A már említett heptatonia secundát is színeknek, színeknek tekinti: „ennek a második hétfokúságnak a színei is hozzátartoznak Kodály zenei nyelvezetéhez”.⁴¹

Az új stílusú magyar népdal egyszerűnek tűnő, ám rengeteg izgalmat rejtő szerkezetéről⁴² ezt állítja: Zár nyit – nyit zár: ez a négy sor zenei rendje. Példának a sokak által ismert *Gerencséri utca* kezdetű dalt állítja. Az első sor: zár, azaz megnyugtatóan végződik az első fokon. A 2. sor nyit, még akkor is, ha csupán öt hanggal magasabban szól. A 3. sor ismét nyit, majd a 4. természetesen lezárja a teljes eddigi játékot. Nyugodtak lehetünk: megértettük a népdal szerkezetét.⁴³

De kapunk példát a zár-zár-nyit-zár formára is a *Sej a tari réten* kezdetű dallal.⁴⁴ Ha így magyaráz a tanár, a betűkkel jelölt sorok (ABBA, AABA stb.) életre kelnek, magyarázatot kapnak. További példákkal illusztrálva elemzi az új stílusú népdalt, minden formáját és minden jelenségét.⁴⁵

Könnyen értelmezhető szavakkal nevezi meg a különféle formákat a magyar népdalon belül: **periódusdalok** (*Szegény legény a prücsök*), **kvartszextes mí-dallamok** (*Összegyűltek, összegyűltek*), **responzóriumforma** ABXB (*Nem láttam én télbe fecskét*), **libizai dalok** (*Kocsi szekér kocsi szán*), **szonatinaelvű dallamok** (*Nem anyától születem*), **ungareszka – szaffikus** (*Csütörtökön virradóra*), **félzárlatos dallamok** (*Azért, hogy én eszem-izsom* – moldvai 2. fokú zárlatos dallam). De vannak bonyolultabb – pl.

³⁹ BL: *Kodály gyermekkarairól* = BL: *Tíz újabb írás*. Bp., Zeneműkiadó, 1974, 129–130.

⁴⁰ BL: *Harmonikus válasz* = BL: *i. m.* (1988), 92.

⁴¹ BL: *Heptatonia secunda* = BL: *i. m.* (1969), 464.

⁴² Visszatérő sorszerkezet, azaz az első és az utolsó sor azonos.

⁴³ BL: *Életet az énekek! Adalékok az elemi formához a népdal és a periódus köréből* = *uo.*, 236.

⁴⁴ BL: *Harminc írás* = *uo.*, 307.

⁴⁵ BL: *Mi az, hogy „B”?* = BL: *i. m.* (1988), 16.

kalindra, ungár skála stb. – elnevezései is. Így helyezi el az ún. C osztályos dallamokat is a rendben.

Főiskolai jegyzetének már a címe is hívogató: *Életet az énekbe!* Formatan ez a javából, népzenei példákkal.⁴⁶ Népdalok és Bartók-kórusműrészletek segítségével mutatja meg az arisztézis jelenséget különböző ritmusformákban, majd a zenei mondatot és az ezzel nem azonos periódust. A tanár és az apa személyisége bújjik elő záró gondolatai bevezetéseképpen: „Mindez talán nagyon is bonyolultnak tűnhet! Ne ijedjünk meg a feladattól!” És biztat, tanít, és tanít, biztat.

Prozódia, nyelv

Bárdos számára a magyar nyelv helyes használata mindig rendkívül fontos volt. Ő vezette be a Zeneakadémián többek között a zeneprozódia nevű tárgyat, ahol az elemzés módszerével figyelték meg a hallgatók a helyes, illetve a helytelen szöveg-elhelyezést a zeneművekben. Vicces, szórakoztató, de egyben elgondolkodtató példákkal, a tőle megszokott bárdosi humorral hívta fel a figyelmet korábbi művek problémáira. Ugyanakkor elmondja: a népzene prozódiaja alapvetően jó és természetes. De vannak kivételek: „Népzeneinktől nagyon sokat kell eltanulnunk, de mindent válogatás nélkül nem.”⁴⁷

Hosszasan ír többek közt a beszéd dallamáról. Egy nagyon egyszerű mondat, a „Pál volt itt” frazeálási különbségeivel mutatja meg, a szöveg lejtése, dallamossága mennyi jelentésbéli variációt rejt.⁴⁸ Természetesen itt is népdalsorok elemzésével erősíti meg mondandóját.

Közismert Kodály gondolata a többféle e hangzó bevezetéséről. Bárdos erről még árnyaltabban ír. Mesterkéltnek tartja, ha például fővárosi kórusok tájnyelven adják elő a feldolgozott népdalokat.⁴⁹ Persze, ahogyan minden más, ez sem ilyen egyszerű. Példákkal mutatja meg, hogy vannak kivételek, vannak helyek és helyzetek, ahol maradhat egy-egy tájszó. Rávilágít arra a nyelvi hibára, amelybe sokan belebotlanak: nem biciniákat énekelünk, hanem biciniumokat.⁵⁰

Alapvető dologra hívja fel a figyelmet, amikor ezt írja a magyar népdalok előadásával kapcsolatban: „A szöveg ne legyen szolgája a dallamnak, hanem a dallam legyen segítőtársa a szövegnek. A minél szebb, minél mélyebben ható, gyönyörködtető közlésnek.”⁵¹ Ismét a magyar népdal lényegére tapint: a szöveg határozza meg nemcsak a dallamépítést, de az előadásmódot is.

⁴⁶ BL: *Életet az énekbe! Adalékok az elemi formatanhoz a népdal és a periódus köréből* = BL: i. m. (1969), 196.

⁴⁷ BL: *Népdalritmus mindenáron?* = uo., 284.

⁴⁸ BL: *A beszéddallamról* = uo., 285.

⁴⁹ BL: *Énekeljünk-e tájszólásban?* = uo., 319.

⁵⁰ BL: *Zenei műszavaink kérdéséhez* = uo., 339.

⁵¹ BL: *Kétféle szóhangsúly énekeinkben (II)* = *Az ének-zene tanítása*, 1982, 3. sz., 133.

A tanár, a javító, a lektor

A népdal és a népies dal körüli fogalomzavarra hívja fel a figyelmet egy írásában *A csitári hegyek alatt* kezdetű új stílusú népdal elemzésével, a tőle megszokott pontos nagyvonalúsággal, a klasszikus zeneelméletben is használatos kifejezések segítségével.⁵² Megmutatja miért szebb, maradandóbb a népdal a másiknál. Tanácsokat ad karnagyoknak, énektanároknak a pontosabb és szebb műmegszólaltatáshoz. Kitér a tájnyelv alkalmazásától kezdve a prozódia át a szózáró hangzók kiejtéséig.

Összefoglalás

Bárdos számos kifejezést hozott be a köztudatba, amelyeknek nagy részét (sajnos nem mindet) a zenetanítás azóta is használja. Csak néhány ezek közül: vikariáló szext, éles és tompa pentatónia, nápolyi akkordok, feminin vagy masculin zárlat, vagy maga a heptatonia secunda, majd tertia.

Kodály és Bartók dallamépítését mintegy sokadik magyar dialektusterületnek tekinti.⁵³ Dallamaikkal, zenei megoldásaikkal ugyanúgy példálózik, mint a magyar népdalokkal.

Bárdos a zenét nem magyarázza, hanem éli. Természetesnek és alapvető szükségletnek tartja a hallható kincset, a muzsikát. Magyarázatai a lényeghez, a zene lelkéhez mutatnak utat.

Mit is ír a magyar népdalról Bárdos? „Nem a városok, úri szalonok, kávéházak piros nadrágos magyarságú dalai ezek, hanem a föld népének évezredes kincsei. Sokkal gazdagabb annál, sokkal erősebb, változatosabb, művészebb, egyetemesebb.”⁵⁴

A föld népe, a magyar parasztság mint társadalmi réteg ma nem létezik, a népdal sem természetes közegében és természetes módján él. Üzenetének, örökségének megértéséhez, megfejtéséhez Bárdos tanulmányai nagy segítségünkre vannak. Bárdos szereti a tananyagot és szereti a tanítványait, így mi szórakozva tanulhatunk. „A három T betűnek a nagy törvénye: ha a tanító szereti a tárgyát és a tanító szereti a tanítványát, akkor indukciós áram keletkezik és a tanítvány óhatatlanul megszereti a tantárgyát. Nem tud ellene mit tenni.”⁵⁵

Bárdos Lajos népdalt magyarázó, féltő szeretete, megalapozott okfejtései még mindig nincsenek teljes mértékben a tanárok és a diákok előtt. A népzeneelmélet sokat tanulhatna tőle, hisz főként magyar kifejezéseket használ, vagy láttató, könnyen kikövetkeztethető zenei kifejezések változatait. Könnyebb így megérteni a magyar népzene nem is mindig olyan könnyű belső rezdüléseit, jelenségeit. Ráadásul nemcsak a zeneoktatásban lenne ez hasznos, más szakterületeken is tanulhatnánk tőle.

⁵² BL: *Mai magyar ének* = BL: *i. m.* (1969), 330.

⁵³ Hasonlóan fogalmazott Páskándi Géza is a *Találkozásom a népdallal* című rádióműsorban. Kossuth Rádió, 1987. (Műsorvezető: Fehér Anikó.)

⁵⁴ BL: *Mai magyar ének* = BL: *i. m.* (1969), 328.

⁵⁵ BILLER István: *Tanár úr. Beszélgetés Bárdos Lajossal. IV./2.* = *Parlando*, 1985, 2. sz., 17.

Sapszon Ferenc

„Arra rendeltelek, hogy gyümölcsöt hozzatok: maradandó gyümölcsöt” (Jn 15,16)

„Boldog ember, aki nem jár a gonoszok tanácsa szerint, nem áll a bűnösök útjára, és nem ül a gúnyolódók közé. Hanem az Úr törvényében él teljes akarattal (találja örömét) és éjjel-nappal arról elmélkedik (azt ízlelgeti). Olyan lesz, mint a fa, amit folyóvíz mellé ültettek (bő víző folyók partján), amely idejében megtermi gyümölcsét; amelyen el nem szárad a levél, és minden tettét siker koronázza (bármire kezd, azt sikerrel végzi).” (1. zsolttár)

Egy XX. századi polihisztor, újabb kori zenetörténetünk egyik leggazdagabb, legtermékenyebb, legsokoldalúbb személyisége, zeneszerző, pedagógus, karnagy, zene-tudós, a zenei élet szervezője, kottakiadó vállalat alapítója és irányítója, az egyházi zene éltetője, az OMCE társelnöke, egy ország megénekelletője: **Bárdos Lajos**.

Példátlan termékenységu életmü! A teljesítmény búvöletében élö korunkban hajlamosak vagyunk csak eredményeket, gyümölcsöket keresni, de ritkán nézzük annak forrását, a fát. Most ne azt nézzük, **mit** tett Bárdos Lajos, hanem azt, **ki** volt ő. Hisz az, hogy egy ember mit és hogyan tesz, az mindig ott döl el, hogy **ő** kicsoda! A mai előadásban a teljesítmény mögött álló **embert**, a termékenység titkát keressük.

Mert mi a gyümölcs? A fa vallomása önmagáról: ez vagyok, ilyen vagyok, ennyit érek. A gyümölcs a fa szolgálata mások javára, hisz nem önmagának terem, hanem hogy leszakítsák. A gyümölcsöt a növény adja magából mások táplálására. Gyümölcsfák vagyunk, és életünk rendeltetése, értelme, célja a gyümölcsstermés, hogy ajándékozó élet legyünk. „*Gyümölcsöiről ismeritek meg őket.*” Isten nem kész gyümölcsöket ad, hanem magvakat, amelyeket kitarító, becsületes munkával nekünk kell életünkben kibontakoztatni; ad hivatást és adottságokat. Ajándékul és egyben feladatul is: fogadd el, kamatoztasd, küzdj vele, dolgozz rajta! Bárdos Lajos sok olyan adottsággal bírt, amit felismerhetünk tetteiből, amelyeket sokszorosan felhasznált és kamatoztatott életében.

- Ilyen például a minden területen a *lehető legjobb teljesítményre való törekvés*. Ez minden vonalon jellemezte őt.
- Aztán ilyen a *mindenre és mindenkire való nyitottság*, és a minden iránti érdeklődés. (Ennek köszönhető a hatalmas műveltsége, amely jól jött a kapcsolatteremtésnél...) Megtanult gyorsítani; tanult törökül, versenyszerűen sielt és nagy-szerűen úszott. Figyelemmel kísérte a tudományos kutatásokat, az úrkutatást, érdekelte a nyelvészet, az idegen nyelvek, gyűjteménye volt szép versekből és verssorokból, amelyek valamilyen nyelvi leleményt tartalmaztak.

Mindent gyűjtött és rendszerezett. Gyűjteményeket, albumokat készített, amelyekbe az összegyűjtött anyagot, képeket, újságcikkeket elrendezte. Szeretett és gyűjtött mindent, ami humoros volt. „Murialbumai” telve vannak humoros írásokkal. Egy-egy album kb. 250 oldal. A 13 album több mint 3300 oldalt tesz ki! Ennek nagyon sokszor vette hasznát. Például könyvei mindig példák gazdag választékát és sok

„kottaidézetet” tartalmaznak. *Írások népzeneinkről* című munkája például 460 példát tartalmaz. Sokszor esténként még ágyában is olvasott és jegyzetelt. Egyik látogatásom alkalmával megmutatta, hogy a polcán legalább 20 megírandó könyv összegyűjtött, összeállított anyaga sorakozik. „Ezekre nekem már nem lesz időm” – mondta.

- Minden apróságot *megfigyelt*. (Ennek köszönhető *analizáló* képessége.) A zenei analízis mestere volt. Egy Bach-chaconne-t pl. 12 órán át elemzett. Mondása volt: „*Adjatok egy »d« hangot, és arról szívesen beszélek egész délután.*”
- Fantasztikus *humorérzéke* volt.
- *Műszaki és matematikai érdeklődését* valószínűleg édesapjától örökölte, aki mérnök volt. (Bárdos is először a Műegyetemre járt.) Szerette a matematikai feladványokat. Ehhez járult *praktikus, gyakorlati érzéke*, játékosága, leleményessége, kreativitása, ötletessége. Jól jött ez a családban, ahol sokat készített játékokat vagy a címzéshez pecséteket.
- *Alapos, lelkiismeretes* és mindent rendszerező alkat volt. Első éves főiskolás korában új hangjegyzírási rendszert alkotott. 1071 hallgatóját tartotta számon. Nap mint nap kapott leveleket karnagyoktól, énektanároktól. Tanácsot kértek, panaszkodtak vagy kottát kértek. Ő buzdított, lelkesített, vigasztalt, kottákat küldött. Naponta legalább 15–20 küldeményt adott fel (a postaköltséget saját zsebéből állta), igyekezett minden levélre még aznap válaszolni. Családja úgy hívta: *az ország „levelező tagja*”. Ehhez még hozzájött az a 3000 OMCE-tag, akit nyilvántartott, és akiknek időnként levelet írt.
- *Külső és belső rend* jellemezte. Mindenben rendet tartott.
- *Komoly, alapvetően befelé forduló* alkata elmélyülésre és alaposra indította. Ugyanakkor eleinte *félénk, gátlásos, zárkózott* gyerek volt. Ha vendégek jöttek és már nem volt ideje kimenekülni a szobából, bebújt egy nagy terítővel földig fedett asztal alá. Aztán mikor az egyik vendég megkérdezte: „Na, és hogy van Lajoska?”, apja egy kampós bottal bekotort a terítő alá, lábánál fogva kihúzta őt, mondván: „Mint látjátok, egész jól.” Máskor elbújt a másik szobába, és egy általa kiépített spárgarendszerrel behúzta az ajtót, hogy fel ne fedezzék. (Itt tetten érhető műszaki érzéke is.) Hogyan lesz ebből a félénk, szorongó gyermekből az az ember, akinek lebilincselően érdekfeszítő előadásait százak hallgatják, aki az emberekkel való bánásmód utánozhatatlan mestere, és aki karmesteri pálcájával majd ezrek énekét irányítja?

Tudjuk, hogy az emberi személyiség építésében fontosak a természetes alapok, amire a természetfölötti ráépülhet. Melyek ezek? Jellemesség, igazlelkűség, megbízhatóság, becsület, hűség, önuralom, önfegyelem, tiszteletadás, jószívűség, mindaz, ami az „emberség” fogalmához tartozik: az „igaz ember” – mondjuk. Ennek kialakításában a család mellett óriási szerepe volt a cserkészetnek és ezzel párhuzamosan az önévelésnek.

*Fontos csak egy: Ember maradj!
Mígnem kinő belőled Ő, Ki egy veled
Aki embernél emberebb!*

Sík Sándor mondatai megfogalmazzák a belső növekedés útját. És ebben Bárdos Lajosnak nem lehetett volna jobb segítője, mint a cserkészlet, amelynek célja: embe-
rebb embert, magyarabb magyart nevelni; ép testű embert, aki az ép léleknek en-
gedelmes; jellemes lovagias, szolgálatkész, egészséges fiatalokat a fogadalom szel-
lemében. Ebben ilyenek vannak:

1. Teljesítem kötelességeimet, amelyekkel Istennek és hazámnak tartozom.
2. Minden lehetőet megteszek, hogy másokon segítsek, bármely áldozat árán is.

És a 10 cserkésztörvény közül néhány, amire egész életében törekedett:

1. Légy igaz, becsületes, és tartsd meg szavadat!
2. Légy hű Istenhez és szeresd hazádat!
3. Légy mindig kész segíteni másokon, védeni a gyöngét, kimenteni a veszélyből másokat, még életed árán is!
4. Légy szigorú önmagaddal szemben, kedves, lovagias és szolgálatkész mindenki iránt! Minden nap tégy valami „igazi jót”!
5. Légy mindig józan, vidám és nyugodt!
6. Légy tiszta testben és lélekben! stb.

Természetszeretet, testvériség, mások segítése, becsület, tartás, vidámság... ez a cserkészszellem. Mindehhez az eszközök: sport, játék, táborozás, túrák, hasznos gyakorlati ismeretek tanulása stb.

Bárdos 13 évesen kezdte a régóta vágyott cserkészéletet és tulajdonképpen élete végéig cserkészfogadalmához hűségesen ennek szellemében élt. Kalandos mozgótáborok, hegyi, erdei túrák, felderítőutak, sí- és vízitáborok, hadijátékok, vi-
torlás- és kerékpártúrák: mind olyan élmények, amelyek közben helytállást tanul és emberré nevelődik a cserkész. Közben egyre több feladat és felelősség, ahogy ment előre a „ranglétrán”: őrsvezető, rajvezető, táborvezető... Óriási iskola volt ez a később vezető-szervező Bárdosnak (OMCE; MK; ÉI).

1920-ban lórévi táborozáskor az áradó víz teljesen körülzárta a tábor. Bárdos Lajos műszaki vezetésével egy kidőlt fatörzsből elkészül egy kötélkorlátos fahíd és kiszabadul a csapat fogságából.

1921-ben Bakonybélben már táborvezető. Közben kirándulásokon és a tábor-
tűzek mellett elkezdi az ősi magyar népdalok éneklését, ami futótűzként kezd terjedni a cserkészek között. 1929-ben összeállításában, Kodály előszavával, praktikus, zsebben hordható kiadásban megjelenik a *101 magyar népdal*. Ez a könyvecske or-
szágosan is megteremti a népdalkultuszt. Táborokban, vezetőképző tanfolyamokon tart előadásokat a népdalokról, a kánonéneklésről. 1933-ban a gödöllői világtalál-
kozón, „Jamboreen” 25 ezer cserkész jött össze.

A tábor zenei vezetője Bárdos Lajos, aki egy nagy sátorban naponként tanítja a népdalokat. Bárdos így emlékszik erről: „*A szoba négy fala közé zárt kisdíák, magam-
ba zárkózott, félénk kisfiú voltam. Elzártágomban a cserkészlet nyitott rám ablakot,
melyen kitekinthettem, ajtót, melyen kiléphettem. A cserkészlet vezetett ki a szabad
levegőre, a nagy természetbe, a társakkal válllvetve való együttes munkálkodásra.*

A kirándulásokra, táborokra, felderítő túrautakra. S mindezt olyan keretben, amelyek célja a cserkésztestvér megvalósítása volt, egész életünkre szólóan. Hol volt az a zárkózott kisfiú akkor, mikor táborokat, csapatot vezettem, és mikor itthon és külföldön, a karnagyi pódiumon intésemre százak zendítettek rá az általam megjelölt énekekre? Hogy azzá lehettem, aki most vagyok, azt nagy részben a cserkésztestvérnek köszönhetem...

Mindehhez hozzáadódott tudatos és szívós önnevelése, amelyet egész életén át folytatott. Voltak egyszerű akaratfejlesztő „etűdjei”, például a nagykörúton egymegállónyi végigsétált emelt fővel a tömeggel szemben úgy, hogy közben egyetlen arcra se vetett egy pillantást sem. Vagy a leggyomorforogatóbb házi munkák elvégzésére mosolyogva vállalkozott; vagy kánikulai melegben, a kiránduláson legyőzve szomjúságát, egy korty vizet sem ivott, persze úgy, hogy senki se vegye észre stb. Tudatosan győzte le zárkózott, gátlásos, félnék természetét.

1938-ban az Eucharisztikus Kongresszuson mintegy 140 ezer embert vezényelt. Hanganyag: a kezdetben kvinthallásos és ezért a hangot bizonytalanul eltaláló kisfiú, akinek 2. elemiben csak énekből volt 2-es, tudatosan fejlesztette ki abszolút hallását. Hangvillát hallgatva járkált, amíg meg nem hallotta az „á”-t, aztán fokozatosan a többi hangot is.

Erre a sziklaszilárd természetes emberi alapra aztán felépült a természetfölötti ember is. Bárdos Lajos életét hozzákapcsolta az élő és életető Istenhez. Egy kérdésre, „Ki nekem Jézus?”, így válaszolt: „bizonyossággá vált a számomra, hogy Ő csakugyan az, aminek magát mondotta: Út, Igazság, Élet”. Döntött Isten mellett, és aki Isten mellett dönt, az az ember mellett is dönt. Aki az élő és életető forrásra rákapcsolódva él, annak élete állandóan teljesező, bő vízü, életető forrássá lesz mások számára. A zsoltár szerint: „Olyan lesz, mint fa, bő vízü folyók partján, amely idejében megtermi gyümölcsét”; Bárdos Lajos nem a hitét igazította az épp aktuális életéhez, hanem az életét következetesen a hite szerint élte. A hite volt az élete. Nem az evangéliumot préselte néha-néha az életébe, hanem mindazt, ami a világban létezik, és ami vele történt, az evangélium szűrőjén keresztül nézte, és az evangélium „más értékrendje” szerint élte meg. Életté váltotta a Szentírás szavait, hiszen „az én igéim lélek és élet!” Így írt:

„Ki nekem Jézus? ÚT. Tudom, merre járjak, tudom, merre haladjak.

IGAZSÁG. Nincsen szava, amelyik tévesnek bizonyult volna. Pedig ugyancsak cifra évtizedeket ért meg az én nemzedékem. De minden fordulatban, minden forgatagban bevált szavainak igaza. Soha semmi bajom nem lett abból - de másnak sem! -, hogy például megfogadtam legfőbb szavát: szeresd felebarátodat! Sokszor nem volt ez könnyű! Gáncsokat, údaskodásokat nem visszabosszulni, hanem baráti kéznyújtással elfeledtetni... Ki adott ehhez erőt? Ő. Boldog vagyok Óáltala, aki út, igazság, élet. Vagyis az igaz életre vezető út.”

Hitvalló ember volt, aki hitéről mindig tanúságot is tett. Akkor is, amikor - bár feleségét az orvosok óva intették a szülésektől - minden új jövevényt nagy szeretettel fogadtak az egyre gyarapodó család közösségébe. 1940-ben még csak így énekelt teljes joggal: „kilenc gyermek apja vagyok”, de 1947-ben már 11 gyermek növekedett a Bárdos-család harmonikus légkörében. Erről így nyilatkozott: „Egyszerűen

tudtuk azt, hogy egy ajándékot visszautasítani sértő az ajándékozóra nézve. Márpedig ha az Úristen életet küld nekünk ajándékba, akkor azt nem visszautasítani kell, hanem örömmel el kell fogadni.” Állította: mind a 13 születés valamilyen kedvező fordulatot is hozott az életükben. (Ma a Bárdos-leszármazottak száma 289.)

Akkor is, amikor a háború alatt lakásában, majd a ház pincéjében üldözötteket bújtatott, ahol lehetett, segített, a nyilas rendszer elől menekülőknél nemcsak biztonságot, hanem vigasztalást, reményt, biztatást is adott. Az óvóhelyen a gyermekeiből szervezett kórusmal vidám dalokat, kánonokat énekelt, szövicceket, matematikai feladványokat és mondókákat készített, hogy oldja a félelmet és elvonja a figyelmet a borzalmakról.

A hit ad lelki békét, erőt a nehéz helyzetekben, szenvedésben. Például amikor 1951–1957 között kisütötték róla, hogy *világnézeténél fogva alkalmatlan leendő pedagógusok képzésére* és büntetésből énekeseket, fúvósokat kellett összhangzattanra tanítania egy mosdóból átalakított, alig megtalálható kis teremben. Emelt fővel és optimista jókedvvel fogadta, ebben is megtalálva a jót. Vagy amikor 1950-ben berendelték az ÁVH-hoz az Andrásy út 60-ba a Cecília Egyesületben végzett munkája és egyházzenei tevékenysége miatt. Vagy amikor 1950 őszén a Magyar Kórus Kiadónál házkutatást tartottak, a kiadóban lévő egyházi műveket zúzdába vitték, a többit elkobozták, brutálisan tönkretéve, majd megszüntetve a kiadót. Vagy amikor a Zeneművészeti Főiskolán megszüntették az egyházzenei képzést, ahol tanított, bezúzták összes hangfelvételét (jövátétel bűn!), letiltották egyes műveinek előadását vagy kiadását, és az újságban ez jelent meg: „*Gondoskodunk róla, hogy az ilyen Bárdos Lajos-féle urakat minél hamarabb kiradírozhassuk a magyar zenei életből.*” De hitvalló volt akkor is, amikor a kommunista Marosán György (élet és halál ura) egy vallást gyalázó cikkére bátran válaszolt, 21 pontban megvédve a hívő embereket.

Bárdos Lajos hitte, hogy óriási erő van az imádkozó ember vagy közösség összetett kezében. 1956 tavaszán egy tehetséges, végzős zeneakadémista feküdt a kórházi ágyon. Orrvérzése – egy műtét után – elállíthatatlan volt. Az orvosok lemondtak róla. „Elvérzik” – mondták. Ekkor Bárdos így szólt kórusának tagjaihoz. 9 egymás utáni nap imádkozunk érte! Itt már csak az segít. És a 9. napon új tampon érkezett valahonnan (talán Kanadából) a kórházba, amelynek segítségével egyszercsak elállt a vérzés. A fiatal főiskolás karvezetőt Sapszon Ferencnek hívták.

Az Igéből, az Igét élő ember volt. Kóruspróbáin a Szentírás szövegét elmagyarázta, elmélyítette, hiszen fontos, hogy az énekes értse és élje azt a szöveget, amit énekel. Utolsó napjaiban családja a kórházba vitt neki egy Bibliát. Azt mondta: „*Köszönöm, de ezt már kívülről tudom.*”

Ahogy igaz, hogy a természetfölötti a természetesre épül, éppúgy igaz az is, hogy az élő természetfölötti lassan áthatja, hordozza, élteti, átalakítja a természetet. Bárdos nem beszélt a hitéről, hanem megélte azt, és az mint evidencia sugárzott életéből.

Megfogadta Assisi Szent Ferenc tanácsát: „*Állandóan hirdessétek az evangéliumot, és ha szükséges, használjatok!*” Belső hittől parázlott élete, és ez átsugárzott vezénylésén is.

Nagyon szeretett jót tenni másokkal. Ha látott egy-egy szegény gyereket, ahogy sóvárogva nézi a kirakatban a sok szép, számára elérhetetlen holmit, odalépett

hozzá, és adott neki egy számára nagy összeget, mondván: a Mikulás küldi, és rögtön továbbment. „A pénz jó dolog, mert azzal másoknak sok örömet tudunk szerezni” – szokta mondani.

Nem volt hajlandó taxiba ülni. Nem vett magának új ruhát, új cipőt. Magára szinte semmit sem költött, mindenét elajándékozta. Hogy ki mindenkinek segített, azt nem lehet pontosan tudni, halála után derült ki egy listáról, hogy több rászoruló havi rendszerességgel támogatott.

Egyszerűsége, közérthetősége törekedett a Római levél tanácsa szerint: „*Ne legyenek fennhéjázók, hanem alkalmazkodjatok az egyszerű emberekhez!*”

A zenei és közösségi kapcsolatteremtés igazi nagymestere volt (természetes, közvetlen és mélyen emberi). A legegyszerűbb emberekkel is azonnal szót értett, és **mindenkit emelt** a környezetében! Aki mellette volt, úgy érezte emelkedik, mert Bárdos azonnal megtalálta mindenkiben azt a pontot, tulajdonságot, amelyet elismerni lehetett. A szellemesség, a derű, a tréfa, a móka, ugyanakkor a komolyság egyaránt jellemezte, s mindez sugárzó egyéniségének közvetlensége révén mindenkit meg tudott szólítani.

Bárdos Lajos mély belső békével rendelkezett. Ez a béke nem a világtól, nem a bankban nyugvó pénztől, nem is a nyugtatóktól származik, emberi eszközökkel nem megszerezhető. Ez az a béke, amelyet Jézus hagy a tanítványaira: „*Békét hagyok rátok, az én békémet adom nektek.*” Ezt a békét senki nem veheti el, ajándék, az üldöztetéssel, szenvedéssel is összefér, mert sokkal mélyebben fekszik ezeknél. Olyan, mint a tenger, amely bár a felszínen hullámzik, a mélyben csendes. Aki éli ezt a békét, nem veszíti el soha a humorérzékét.

Halála előtt pár nappal voltam nála, és beszámoltam a nagy tervemről: kórusiskolát akarok létrehozni. Akkor elmondott szavai – mintegy kórusiskolát indító végrendeletként – azóta is visszhangoznak bennem. „Tudod, kisebb baj az, ha nem sikerül tisztán egy hang, a nagyobb baj az, ha lélektelenül, hit, izzás és öröm nélkül szól az ének. A kórusiskolában ne csak azzal törődjétek, hogy minden sterilen szóljon, tiszta, pontos és tökéletes legyen, hanem foglalkozzatok a művek lelkével is, amiért azt a szerző megírta!”

A '80-as évek elején egy kóruskarácsonyon a lubilate gyerekkar vendége volt. Így tanított minket: „Mivel van tele a világ? Én fúrlak téged, te fűrészel engem és mind a ketten tönkremegyünk. Te bántasz engem, én visszaboszullak téged, és mindketten rosszul járunk. Irigység, áskálódás, gyűlölet. Pedig milyen egyszerű lenne: én segítek neked, te segítesz nekem és mind a ketten jól járunk. A megoldás: a törvény, amit az Úr adott nekünk, 1 szóban: szeretet. Szeretetet árasztunk magunk körül és akkor szeretetet kapunk vissza. Milyen egyszerű. Csak haszna van, és ráadásul nem kerül semmibe!”

„*Aki hisz bennem, annak belsejéből, élő víz folyói fakadnak.*” (Jn 7,37-39) Íme, e példátlanul gazdag gyümölcstőktől roskadozó ember életének a titka. Tetteinek gyökere a transzcendensbe nyúlik, s tudjuk: „ha szent a gyökér, szentek lesznek az ágak is” (Róm 11,16). Beteljesedtek az első zsoltár szavai: „*minden tettét siker koronázza*”.

Hogyan volt képes ilyen hatalmas, sokemberrnyi munka elvégzésére, ráadásul úgy, hogy még ideje is maradt kórusok látogatására és egy csodálatos nagy család tagjai-

ra? Azt hiszem úgy, hogy helyén voltak nála az értékek, következetesen és hűségesen a jézusi értékrend szerint élt: „keressétek először az Isten országát, és a többi mind megkapjátok hozzá” (Mt 6,33). Valóra vált az életében Jézus szava: „*Én vagyok a szőlőtő, ti a szőlővesszők. Aki bennem marad, és én őbenne, az bő termést hoz.*” (Jn 15,5)

